

बन्यजन्तु पहिचान दिग्दर्शन

(Field Identification Hand Book)

बन्यजन्तु पहिचान हाते पुस्तिका

राष्ट्रीय प्रकृति संरक्षण कोष, बर्दिया

+084-402046

राष्ट्रीय प्रकृति संरक्षण कोष, बर्दिया

Table of Contents

१. पृष्ठभूमि	घ
१.१ नेपालमा पाईने संरक्षित स्तनधारी जीवको सुची.....	3
१.२. बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा पाईने वन्यजन्तुहरु.....	4
१.३. बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा क्यामेरा ट्रयापिङमा रेकर्ड भएका वन्यजन्तुहरु.....	14
२. वन्यजन्तु पहिचान विधि.....	जङ्घ
वन्यजन्तुको पहिचान गर्ने समान्यतया दुई किसिमका विधिहरु रहेका छन् ।.....	15
१. ढोले (Dhole).....	15
२. तामे सालक	17
३. बाघ (Royal Bengal Tiger)	19
७. खिया थोप्ले बिरालो (Rusty Spotted Cat).....	29
८. हुड्डी (Striped Hyaena).....	31
९. तराई लंगुर (Terai Grey Langur)	33
११. थार (Sumatran Serow)	37
१२. चौका (Four Horned Antelope).....	39
१३. बाह्रसिंह (Swamp Deer).....	41
१४. जरायो (Sambar)	43
१६. चितुवा (Common Leopard).....	46
१७. खैरो ओत (Smooth Coated Otter)	48
१८. काठे भालु (Sloth Bear).....	50
१९. कालो भालु (Himalayan Black bear).....	52
२३. रतुवा (Barking Deer).....	58
२४. बँदेल (Wild Boar).....	59
२५. स्याल (Golden Jackal)	61
२७. चरी बाघ (Leopard Cat).....	63
२८. वन बिरालो (Jungle Cat).....	65
२९. ठूलो न्याउरी मुसा	66
३१. गँगटे न्याउरी मुसा.....	68
३२. पीतोदर मलसाँप्रो	69
३४. गाजले निरबिरालो (Masked palm Civet).....	71
३६. सानो निरबिरालो (Small Indian Civet)	73
३७. खैरो खरायो	74
३८. रातो बाँदर (Rhesus macaque).....	76

१. पृष्ठभूमि

वन्यजन्तुको पहिचान सामान्यतया प्रजातिय विविधता, जिनको विविधता, स्थान विपेशको विविधता, तथा तापक्रमको विविधता लगाएतको कारण वास्तविक वन्यजन्तुको पहिचान छुट्न जाने सम्भावना रहन्छ। प्रजातिको पहिचानमा केहि मानविय त्रुटिहरु वा अध्ययनको कमिको कारण प्रजाति पहिचानमा केहि त्रुटिहरु देखिएका छन्। नेपालको पहाडि भुभागमा धेरै जसो समुदायहरुले चितुवालाई बाघ भनेर रिपोर्टिङ गर्ने गरेको कारण कति पटक उद्धारकार्यमा समस्या समेत पर्ने गरेको छ। प्रजाति पहिचानमा देखिएका समस्याको समाधान गर्नु तथा वन्यजन्तुको अध्ययन अनुसन्धान कार्यमा सहजताको लागि पनि वन्यजन्तु पहिचान सम्बन्धि पुस्तक अत्यावश्यक रहेको छ। फरक प्रजातिको पहिचानमा सहजता भएपनि एकै प्रजातिका वन्यजन्तुहरुको समान शारिरिक बनौट तथा सामाजिक विपेशताको कारण पहिचानमा कठिनाई हुनेगर्दछ। बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जमा पछिल्लो समयमा बाघ तथा आहारा प्रजातिको सङ्ख्यामा वृद्धि हुँदै जाँदा विभिन्न फरक स्तनधारि वन्यजन्तु, चरा प्रजाति, एम्फिविएन, घसिने जनावर, लगाएत साना साना प्रजातिको अध्ययनको क्रम पनि विस्तारै बढाउदै लैजानु आवश्यक देखिएको छ। वन्यजन्तुको अध्ययन अनुसन्धानको लागि सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष अध्ययन गर्न लागिएको प्रजातिको पहिचान के कसरि गर्ने भन्ने विषयमा जानकारि हुनु जरुरि छ। प्राकृतिक वासस्थानमा प्रजाति अध्ययनको लागि प्रवेश गर्दा केहि हिसंक, केहि हानिकारक तथा सवेदनशिल प्रजातिहरु हुने हुदा प्रजातिको पहिचान गर्नु अत्यावश्यक रहन्छ। संरक्षणको लागि गरिने दैनिक गस्ति होस वा अध्ययन अनुसन्धान, प्रजातिको पहिचान अनिवार्य हुन्छ।

नेपाल प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण र वन्यजन्तुको अध्ययन अनुसन्धानको लागि महत्वपूर्ण क्षेत्रको रूपमा रहेको छ। यहाँको प्राकृतिक वातावरणमा पाइने वन्यजन्तु, वनस्पति र भु-दृश्यको साथै समग्र पारिस्थितिकीय प्रणालीलाई संरक्षण, व्यवस्थापन, दिगो उपयोग गरी देशको समृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ वि.सं. २०३७ मा वन तथा भु-संरक्षण मन्त्रालय अन्तरगत एक छुट्टै विभागको रूपमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको स्थापना भएपछि वन्यजन्तुको सोध अनुसन्धानमा विशेष कार्यहरुको सुरुवात भएको पाईन्छ। नेपालमा ११८ किसिमका पारिस्थितिकीय प्रणाली मध्ये हालसम्म ८० किसिमका पारिस्थितिकीय प्रणाली संरक्षित क्षेत्रभित्र पर्दछन्। यीनीहरुको संरक्षण सम्वर्द्धन तथा व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले हालसम्म १२ वटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, १ वन्यजन्तु आरक्ष, १ शिकार आरक्ष, ६ संरक्षण क्षेत्र, १३ मध्यवर्तिकेन्द्र मार्फत वन्यजन्तु तथा प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र व्यवस्थापनका कार्यहरु भइरहेका छन्। संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यमा सबै भन्दा बढि वन्यजन्तु सँग अन्तर्क्रिया फ्रन्टलाईनमा खटिने संरक्षित क्षेत्र, निकुञ्ज, र आरक्षका कर्मचारि हरुको लागि सुरक्षित भई कार्य गर्न तथा उपयुक्त सुचना सङ्कलन गरि व्यवस्थापन लाई समयानुकुल योजना तर्जुमा गर्नको लागि यस वन्यजन्तु पहिचान दिग्दर्शन महत्वपूर्ण माध्यमको रूपमा प्रयोग हुन सक्नेछ।

१.१ नेपालमा पाईने संरक्षित स्तनधारी जीवको सुची

क्रम संख्या	वैज्ञानिक नाम	अंग्रेजी नाम	नेपाली नाम
१.	<i>Ailurus fulgens</i>	Red Panda	हाब्रे
२.	<i>Hyaena hyaena</i>	Hyaena	हुँडार
३.	<i>Bos mutus</i>	Wild Yak	वन चौरी जंगली याक
४.	<i>Pantholops hodsgoni</i>	Tibetan Antelope	चिरु
५.	<i>Ovis ammon</i>	Great Tibetan Sheep	नायन
६.	<i>Bubalus arnee</i>	Wild Water Buffalo	अर्ना

७.	<i>Bos gaurus</i>	Bison	गौरीगाई
८.	<i>Cervus duvauceli</i>	Swamp Deer	बाह्रसंह
९.	<i>Moschus chrysogaster</i>	Musk Deer	कस्तुरी मृग
१०.	<i>Rhinoceros unicornis</i>	One Horned Rhinoceros	एकसिङ्गे गैडा
११.	<i>Elephas maximus</i>	Asiatic Elephant	जंगली हाती
१२.	<i>Panthera unica</i>	Snow Leopard	हिउँ चितुवा
१३.	<i>Panthera tigris</i>	Bengal Tiger	पाटे बाघ
१४.	<i>Pardofelis nebulosa</i>	Clouded leopard	ध्वासे चितुवा
१५.	<i>Felis lynx</i>	Lynx	लिक्स
१६.	<i>Prionailurus bengalensis</i>	Leopard Cat	चरी बाघ
१७.	<i>Prionodon pardicolor</i>	Spotted Linsang	लिङ्गसाड
१८.	<i>Ursus arctos</i>	Himalayan Brown Bear	हिमाली खैरो भालु
१९.	<i>Canis lupus</i>	Grey Wolf	ब्वांसो
२०.	<i>Platanista gangetica</i>	Ganges River Dolphin	सोंस
२१.	<i>Caprolagus hispidus</i>	Hispid Hare	हिस्पिड खरायो
२२.	<i>Manis pentadactyla/Manis crassicaudata</i>	Chinese/Indian Pangolin	सालक
२३.	<i>Macaca assamensis</i>	Assame Monkey	आसमी बाँदर
२४.	<i>Antilope cervicapra</i>	Blackbuck	कृष्णसार
२५.	<i>Tetraceros quadricornis</i>	Four Horned Antelope	चौका
२६.	<i>Sus salvanius</i>	Pygmy Hog	पुडके बाँदेल

१.२. बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा पाईने वन्यजन्तुहरु

Mammals					
ORDER:PHOLIDOTA					
1	Hog Deer	<i>Axis porcinus porcinus</i>	2	Chinese Pangolin	<i>Manis pentadacyla</i>
3	Swamp Deer	<i>Cervus duvauceli</i>			
ORDER : INSECTIVORA					
1	Sambar Deer	<i>Cervus unicolor</i>	2	Barking Deer	<i>Muntiacus muntjak</i>
3	Woodland Shrew	<i>Crossidura attenuate</i>	4	House Shrew	<i>Suncus murinus</i>
5	Black Buck	<i>Antilope cervicapra</i>			
ORDER : CHIROPTERA					
1	Nilgai	<i>Boselaphus tragocamelus</i>	2	Indian Short-nosed FruitBat	<i>Cynopterus sphinx</i>
3	Painted bat	<i>Kerivoula picta</i>	4	Indian Vespertilionid Bat	<i>Scotophilus heathi</i>

5	Himalayan Goral	<i>Naemorhedus goral</i>	6	Four-horned Antelope	<i>Tetracerus quadricornis</i>
7	Indian pipistrelle	<i>Pipistrellus coromandra</i>	8	Five-stripe Palm Squirrel	<i>Funambulus pennantii</i>
9	Red Flying Squirrel	<i>Petaurista petaurista</i>			
ORDER : PRIMATES					
1	Lesser Bandicoot Rat	<i>Bandicota bengalensis</i>	2	Large Bandicoot Rat	<i>Bandicota indica</i>
3	Indian Bush Rat	<i>Golunda ellioti</i>	4	Rhesus Macaque	<i>Macaca mulatta</i>
5	Hanuman Langur	<i>Semnopithecus entellus</i>			
ORDER : CARNIVORA					
1	Golden Jackal	<i>Canis aureus</i>	2	Grey Wolf	<i>Canis lupus</i>
3	Asiatic Wild-dog, Dhole	<i>Cuon alpinus</i>	4	Bengal Fox	<i>Vulpes bengalensis</i>
5	Red Fox	<i>Vulpes vulpes</i>	6	Sloth Bear	<i>Ursus ursinus</i>
7	Common Otter	<i>Lutra lutra</i>	8	Smooth Coated Otter	<i>Lutrogale perspicillata</i>
9	Yellow-throated Marten	<i>Martes flavigula</i>	10	Honey Badger, Ratel	<i>Mellivora capensis</i>
11	Toddy Cat (Common Palm Civet)	<i>Paradoxurus hermaphrodites</i>	12	Large Indian Civet	<i>Viverra zibetha</i>
13	Small Indian Civet	<i>Viverricula indica</i>	14	Indian Grey Mongoose	<i>Herpestes edwardsii</i>
15	Small Asian Mongoose	<i>Herpestes javanicus</i>	16	Crab-eating Mongoose	<i>Herpestes urva</i>
17	Striped Hyaena	<i>Hyaena hyaena</i>	18	Jungle Cat	<i>Felis chaus</i>
19	Marbled Cat	<i>Felis marmorata</i>	20	Roof Rat	<i>Rattus rattus</i>
21	Indian Crested Porcupine	<i>Hystrix indica</i>	22	Hispid Hare	<i>Caprolagus hispidus</i>
23	Indian Hare (Rufoustailed)	<i>Lepus nigricollis</i>	24	Metad	<i>Millardia meltada</i>
25	Little Indian Field Mouse	<i>Mus booduga</i>	26	Fawn Colored Mouse	<i>Mus cervicolor</i>
27	House Rat	<i>Mus musculus</i>	28	Indian spiny mouse	<i>Mus platythrix</i>
29	Hog Deer	<i>Axis porcinus porcinus</i>	30	Swamp Deer	<i>Cervus duvauceli</i>
31	Sambar Deer	<i>Cervus unicolor</i>	32	Barking Deer	<i>Muntiacus muntjak</i>
33	Black Buck	<i>Antelope cervicapra</i>	34	Nilgai	<i>Boselaphus tragocamelus</i>
35	Common Leopard	<i>Panthera pardus</i>	36	Bengal Tiger	<i>Panthera tigris</i>
37	Leopard Cat	<i>Prionailurus bengalensis</i>	38	Fishing Cat	<i>Prionailurus viverrinus</i>
39	Himalayan Goral	<i>Naemorhedus goral</i>	40	Four-horned Antelope	<i>Tetracerus quadricornis</i>
41	Five-stripe Palm Squirrel	<i>Funambulus pennantii</i>	42	Red Flying Squirrel	<i>Petaurista petaurista</i>
ORDER - CETACEA					
1	Gangetic Dolphin	<i>Platanista gangetica</i>	2	Asiatic Elephant	<i>Elephas maximus</i>
3	One-horned Rhinoceros	<i>Rhinoceros unicornis</i>	4	Wild Boar	<i>Sus scrofa</i>
5	Spotted Deer	<i>Axis axis</i>	6	Lesser Bandicoot Rat	<i>Bandicota bengalensis</i>
7	Large Bandicoot Rat	<i>Bandicota indica</i>	8	Indian Bush Rat	<i>Golunda ellioti</i>
9	Metad	<i>Millardia meltada</i>	10	Little Indian Field Mouse	<i>Mus booduga</i>
11	Fawn Colored Mouse	<i>Mus cervicolor</i>			
BIRDS					
1	Common Quail	<i>Coturnix coturnix</i>	2	Black Francolin	<i>Francolinus francolinus</i>
3	Swamp Francolin	<i>Francolinus gularis</i>	4	Grey Francolin	<i>Francolinus Pondicerianus</i>
5	Red Junglefowl	<i>Gallus gallus</i>	6	Indian Peafowl	<i>Pavo cristatus</i>
7	Northern Pintail	<i>Anas acuta</i>	8	Common Teal	<i>Anas crecca</i>
9	Mallard (Laysan Teal)	<i>Anas platyrhynchos</i>	10	Gadwall	<i>Anas strepera</i>
11	Greylag Goose	<i>Anser anser</i>	12	Bar-headed Goose	<i>Anser indicus</i>

13	Tufted Duck	<i>Aythya fuligula</i>	14	Ferruginous Pochard	<i>Aythya nyroca</i>
15	Lesser Whistling-duck	<i>Dendrocygna javanica</i>	16	Common Merganser	<i>Mergus merganser</i>
17	Cotton Pygmy-goose	<i>Nettapus Coromandelianus</i>	18	Red-crested Pochard	<i>Rhodonessa rufina</i>
19	Comb Duck	<i>Sarkidiornis melanotos</i>	20	Ruddy Shelduck	<i>Tadorna ferruginea</i>
21	Barred Buttonquail	<i>Turnix suscitator</i>	22	Yellow-legged Buttonquail	<i>Turnix tanki</i>
23	Rufous Woodpecker	<i>Celeus brachyurus</i>	24	White-naped Woodpecker	<i>Chrysocolaptes festivus</i>
25	Greater Flameback	<i>Chrysocolaptes lucidus</i>	26	Brown-fronted Woodpecker	<i>Dendrocopos auriceps</i>
27	Grey-capped Pigmy Woodpecker	<i>Dendrocopos canicapillus</i>	28	Fulvous-breasted Woodpecker	<i>Dendrocopos macei</i>
29	Yellow-crowned Woodpecker	<i>Dendrocopos Mahrattensis</i>	30	Brown-capped Pygmy Woodpecker	<i>Dendrocopos nanus</i>
31	Great Slaty Woodpecker	<i>Mulleripicus pulverulentus</i>	32	Black-rumped Flameback	<i>Dinopium benghalense</i>
33	Himalayan Flameback	<i>Dinopium shorii</i>	34	Grey-headed Woodpecker	<i>Picus canus</i>
35	Lesser Yellownape	<i>Picus chlorolophus</i>	36	Greater Yellownape	<i>Picus flavinucha</i>
37	Scaly-bellied Woodpecker	<i>Picus squamatus</i>	38	Streak-throated Woodpecker	<i>Picus xanthopygaeus</i>
39	Blue-throated Barbet	<i>Megalaima asiatica</i>	40	Coppersmith Barbet	<i>Megalaima Haemacephala</i>
41	Lineated Barbet	<i>Megalaima lineate</i>	42	Great Barbet	<i>Megalaima virens</i>
43	Brown-headed Barbet	<i>Megalaima zeylanica</i>	44	Oriental Pied Hornbill	<i>Anthracoceros albirostris</i>
45	Great Hornbill	<i>Buceros bicornis</i>	46	Indian Grey Hornbill	<i>Ocyeros birostris</i>
47	Common Hoopoe	<i>Upupa epops</i>	48	Indian Roller	<i>Coracias benghalensis</i>
49	Common Kingfisher	<i>Alcedo atthis</i>	50	Blue-eared Kingfisher	<i>Alcedo meninting</i>
51	Pied Kingfisher	<i>Ceryle rudis</i>	52	Stork-billed Kingfisher	<i>Halcyon capensis</i>
53	White-throated Kingfisher	<i>Halcyon smyrnensis</i>	54	Crested Kingfisher	<i>Megaceryle lugubris</i>
55	Dollarbird	<i>Eurystomus orientalis</i>	56	Chestnut-headed Bee-eater	<i>Merops leschenaultia</i>
57	Green Bee-eater	<i>Merops orientalis</i>	58	Blue-tailed Bee-eater	<i>Merops philippinus</i>
59	Blue-bearded Bee-eater	<i>Nyctornis athertoni</i>	60	Plaintive Cuckoo	<i>Cacomantis merulinus</i>
61	Grey-bellied Cuckoo	<i>Cacomantis passerines</i>	62	Banded Bay Cuckoo	<i>Cacomantis sonneratii</i>
63	Eurasian Cuckoo	<i>Cuculus canorus</i>	64	Indian Cuckoo	<i>Cuculus micropterus</i>
65	Common Hawk Cuckoo	<i>Hierococcyx varius</i>	66	Drongo Cuckoo	<i>Surniculus lugubris</i>
67	Asian Koel	<i>Eudynamys scolopacea</i>	68	Sirkeer Malkoha	<i>Phaenicophaeus Leschenaultia</i>
69	Green-billed Malkoha	<i>Phaenicophaeus tristis</i>	70	Lesser Coucal	<i>Centropus bengalensis</i>
71	Greater Coucal	<i>Centropus sinensis</i>	72	Red-breasted Parakeet	<i>Psittacula alexandri</i>
73	Plum-headed Parakeet	<i>Psittacula cyanocephala</i>	74	Alexandrine Parakeet	<i>Psittacula eupatria</i>
75	Slaty-headed Parakeet	<i>Psittacula himalayana</i>	76	Rose-ring Parakeet	<i>Psittacula krameri</i>
77	Blossom-headed Parakeet	<i>Psittacula roseate</i>	78	House Swift	<i>Apus affinis</i>
79	Himalayan Swiftlet	<i>Collocalia brevirostris</i>	80	Asian Palm Swift	<i>Cypsiurus balasiensis</i>
81	Crested Treeswift	<i>Hemiprocne coronate</i>	82	Alpine Swift	<i>Tachymarptis melba</i>
83	White-rumped Needletail	<i>Zoonavena sylvatica</i>	84	White-throated Needletail	<i>Hirundapus caudacutus</i>

85	Spotted Owlet	<i>Athene brama</i>	86	Eurasian Eagle Owl	<i>Bubo bubo</i>
87	Spot-bellied Eagle Owl	<i>Bubo nipalensis</i>	88	Asian Barred Owlet	<i>Glaucidium cuculoides</i>
89	Jungle Owlet	<i>Glaucidium radiatum</i>	90	Twany Fish Owl	<i>Ketupa flavipes</i>
91	Brown Fish Owl	<i>Ketupa zeylonensis</i>	92	Brown Hawk Owl	<i>Ninox scutulata</i>
93	Collared Scops Owl	<i>Otus bakkamoena</i>	94	Brown Wood Owl	<i>Strix leptogrammica</i>
95	Grass Owl	<i>Tyto capensis</i>	96	Savanna Nightjar	<i>Caprimulgus affinis</i>
97	Indian Nightjar	<i>Caprimulgus asiaticus</i>	98	Grey Nightjar	<i>Caprimulgus indicus</i>
99	Large-tailed Nightjar	<i>Caprimulgus macrurus</i>	100	Blue Rock Pigeon	<i>Columba livia</i>
101	Hill Pigeon	<i>Columba rupestris</i>	102	Pin-tailed Green Pigeon	<i>Treron apicauda</i>
103	Orange-breasted Green Pigeon	<i>Treron bicincta</i>	104	Thick-billed Green Pigeon	<i>Treron curvirostra</i>
105	Yellow-footed Green Pigeon	<i>Treron phoenicoptera</i>	106	Pompadour Green Pigeon	<i>Treron pompadora</i>
107	Emerald Dove	<i>Chalcophaps indica</i>	108	Spotted Dove	<i>Streptopelia chinensis</i>
109	Eurasian Collared Dove	<i>Streptopelia decaocto</i>	110	Oriental Turtle Dove	<i>Streptopelia orientalis</i>
111	Red-collared Dove	<i>Streptopelia Tranquebarica</i>	112	Bengal Florican	<i>Houbaropsis bengalensis</i>
113	Lesser Florican	<i>Sypheotides indica</i>	114	Sarus Crane	<i>Grus antigone</i>
115	Common Crane	<i>Grus grus</i>	116	Demoiselle Crane	<i>Grus virgo</i>
117	White-breasted Waterhen	<i>Amaurornis phoenicurus</i>	118	Common Moorhen	<i>Gallinula chloropus</i>
119	Purple Swamphen	<i>Porphyrio porphyria</i>	120	Slaty-legged Crake	<i>Rallina eurizonoides</i>
121	Temminck's Stint	<i>Calidris temminckii</i>	122	Common Sandpiper	<i>Actitis hypoleucos</i>
123	Green Sandpiper	<i>Tringa ochropus</i>	124	Marsh Sandpiper	<i>Tringa stagnatilis</i>
125	Common Redshank	<i>Tringa tetanus</i>	126	Common Snipe	<i>Gallinago gallinago</i>
127	Pintail Snipe	<i>Gallinago stenura</i>	128	Greater Painted-snipe	<i>Rostratula benghalensis</i>
129	Wood Sandpiper	<i>Tringa glareola</i>	130	Common Greenshank	<i>Tringa nebularia</i>
131	Bronze-winged Jacana	<i>Metopidius indicus</i>	132	Eurasian Thick-knee	<i>Burhinus oediconemus</i>
133	Great Thick-knee	<i>Burhinus recurvirostris</i>	134	Kentish Plover	<i>Charadrius alexandrines</i>
135	Little Ringed Plover	<i>Charadrius dubius</i>	136	River Lapwing	<i>Vanellus duvaucelii</i>
137	Red-wattled Lapwing	<i>Vanellus indicus</i>	138	Yellow-wattled Lapwing	<i>Vanellus malarbaricus</i>
139	Small Pratincole	<i>Glareola lacteal</i>	140	Brown -headed Gull	<i>Larus brunnicephalus</i>
141	Heuglin's Gull	<i>Larus heuglini</i>	142	Pallas's Gull	<i>Larus ichthyaetus</i>
143	Black-headed Gull	<i>Larus ridibundus</i>	144	Black-bellied Tern	<i>Sterna acuticauda</i>
145	Little Tern	<i>Sterna albifrons</i>	146	River Tern	<i>Sterna aurantia</i>
147	Caspian Tern	<i>Sterna caspia</i>			
	ORDER : FALCONIFORMES				
1	Shikra	<i>Accipiter badius</i>	2	Eurasian Sparrowhawk	<i>Accipiter nisus</i>
3	Steppe Eagle	<i>Aquila nipalensis</i>	4	Lesser Spotted Eagle	<i>Aquila pomarina</i>
5	Tawny Eagle	<i>Aquila rapax</i>	6	White-eyed Buzzard	<i>Butastur teesa</i>
7	Long-legged Buzzard	<i>Buteo rufinus</i>	8	Short-toed Snake Eagle	<i>Circaetus gallicus</i>
9	Eurasian Marsh Harrier	<i>Circus aeruginosus</i>	10	Hen Harrier	<i>Circus cyaneus</i>
11	Pied harrier	<i>Circus melanoleucos</i>	12	Black-shouldered Kite	<i>Elanus caeruleus</i>
13	Lammergeier	<i>Gypaetus barbatus</i>	14	White-rumped Vulture	<i>Gyps bengalensis</i>
15	Eurasian Griffon	<i>Gyps fulvus</i>	16	Slender-billed Vulture	<i>Gyps tenuirostris</i>
17	White-tailed Eagle	<i>Haliaeetus albicilla</i>	18	Pallas's Fish Eagle	<i>Haliaeetus leucoryphus</i>

19	Brahminy Kite	<i>Haliastur Indus</i>	20	Rufous-bellied Eagle	<i>Hieraaetus kienerii</i>
21	Lesser Fish Eagle	<i>Ichthyophaga humilis</i>	22	Grey-headed Fish Eagle	<i>Ichthyophaga ichthyaetus</i>
23	Black Kite	<i>Milvus migrans</i>	24	Egyptian Vulture	<i>Neophron percnopterus</i>
25	Osprey	<i>Pandion haliaetus</i>	26	Oriental Honey-buzzard	<i>Pernis ptilorhynchus</i>
27	Red-headed Vulture	<i>Sarcogyps calvus</i>	28	Crested Serpent Eagle	<i>Spilornis cheela</i>
29	Changeable Hawk Eagle	<i>Spizaetus cirrhatus</i>	30	Mountain Hawk Eagle	<i>Spizaetus nipalensis</i>
31	Eurasian Hobby	<i>Falco subbuteo</i>	32	Common Kestrel	<i>Falco tinnunculus</i>
33	Shikra	<i>Accipiter badius</i>	34	Eurasian Sparrowhawk	<i>Accipiter nisus</i>
35	Steppe Eagle	<i>Aquila nipalensis</i>	36	Lesser Spotted Eagle	<i>Aquila pomarina</i>
37	Tawny Eagle	<i>Aquila rapax</i>	38	White-eyed Buzzard	<i>Butastur teesa</i>
39	Long-legged Buzzard	<i>Buteo rufinus</i>	40	Short-toed Snake Eagle	<i>Circaetus gallicus</i>
41	Eurasian Marsh Harrier	<i>Circus aeruginosus</i>	42	Hen Harrier	<i>Circus cyaneus</i>
43	Pied harrier	<i>Circus melanoleucos</i>	44	Black-shouldered Kite	<i>Elanus caeruleus</i>
45	Lammergeier	<i>Gypaetus barbatus</i>	46	White-rumped Vulture	<i>Gyps bengalensis</i>
47	Eurasian Griffon	<i>Gyps fulvus</i>	48	Slender-billed Vulture	<i>Gyps tenuirostris</i>
49	White-tailed Eagle	<i>Haliaeetus albicilla</i>	50	Pallas's Fish Eagle	<i>Haliaeetus leucoryphus</i>
51	Brahminy Kite	<i>Haliastur Indus</i>	52	Rufous-bellied Eagle	<i>Hieraaetus kienerii</i>
53	Lesser Fish Eagle	<i>Ichthyophaga humilis</i>	54	Grey-headed Fish Eagle	<i>Ichthyophaga ichthyaetus</i>
55	Black Kite	<i>Milvus migrans</i>	56	Egyptian Vulture	<i>Neophron percnopterus</i>
57	Osprey	<i>Pandion haliaetus</i>	58	Oriental Honey-buzzard	<i>Pernis ptilorhynchus</i>
59	Red-headed Vulture	<i>Sarcogyps calvus</i>	60	Crested Serpent Eagle	<i>Spilornis cheela</i>
61	Changeable Hawk Eagle	<i>Spizaetus cirrhatus</i>	62	Mountain Hawk Eagle	<i>Spizaetus nipalensis</i>
63	Eurasian Hobby	<i>Falco subbuteo</i>	64	Common Kestrel	<i>Falco tinnunculus</i>
	ORDER : PODICIPEDIFORMES				
1	Great Crested Grebe	<i>Podiceps cristatus</i>	2	Black-necked Grebe	<i>Podiceps nigricollis</i>
	ORDER : PELECANIFORMES				
1	Oriental Darter	<i>Anhinga melanogaster</i>	2	Great Cormorant	<i>Phalacrocorax carbo</i>
3	Little Cormorant	<i>Phalacrocorax niger</i>			
	ORDER : CICONIFORMES				
1	Grey Heron	<i>Ardea cinerea</i>	2	Purple Heron	<i>Ardea purpurea</i>
3	Indian Pond Heron	<i>Ardeola grayii</i>	4	Cattle Egret	<i>Bubulcus ibis</i>
5	Little Heron	<i>Butorides striatus</i>	6	Great Egret	<i>Casmerodius albus</i>
7	Little Egret	<i>Egretta garzetta</i>	8	Intermediate Egret	<i>Mesophoyx intermedia</i>
9	Yellow Bittern	<i>Ixobrychus sinensis</i>	10	Cinnamon Bittern	<i>Ixobrychus cinnamomeus</i>
11	Black-crowned Night Heron	<i>Nycticorax nycticorax</i>	12	Eurasian Spoonbill	<i>Platalea leucorodia</i>
13	Black Ibis	<i>Pseudibis papillosa</i>	14	Asian Openbill	<i>Anastomus oscitans</i>
15	Woolly-necked Stork	<i>Ciconia episcopus</i>	16	Black Stork	<i>Ciconia nigra</i>
17	Black-necked Stork	<i>Ephippiorhynchus Asiaticus</i>	18	Lesser Adjutant	<i>Leptoptilos javanicus</i>
	ORDER : PASSERIFORMES				

1	Indian Pitta	<i>Pitta brachyuran</i>	2	Hooded Pitta	<i>Pitta sordid</i>
3	Golden-fronted Leafbird	<i>Chloropsis aurifrons</i>	4	Orange-bellied Leafbird	<i>Chloropsis hardwickii</i>
5	Brown Shrike	<i>Lanius cristatus</i>	6	Southern Grey Shrike	<i>Lanius meridionalis</i>
7	Long-tailed Shrike	<i>Lanius schach erythronotus</i>	8	Black-headed Shrike	<i>Lanius schach tricolor</i>
9	Grey-backed Shrike	<i>Lanius tephronotus</i>	10	Bay-backed Shrike	<i>Lanius vittatus</i>
11	Large Cuckooshrike	<i>Coracina macei</i>	12	Black-headed Cuckooshrike	<i>Coracina melanoptera</i>
13	Black-winged Cuckooshrike	<i>Coracina melaschistos</i>	14	Large-billed Crow	<i>Corvus macrorhynchos</i>
15	House Crow	<i>Corvus splendens</i>	16	Rufous Treepie	<i>Dendrocitta vagabunda</i>
17	Black-headed Jay	<i>Garrulus lanceolatus</i>	18	Bar-wing Flycatchershrike	<i>Hemipus picatus</i>
19	Short-billed Minivet	<i>Pericrocotus brevirostris</i>	20	Small Minivet	<i>Pericrocotus cinnamomeus</i>
21	Long-tailed Minivet	<i>Pericrocotus ethologus</i>	22	Scarlet Minivet	<i>Pericrocotus flammeus</i>
23	Rosy Minivet	<i>Pericrocotus roseus</i>	24	Grey-chinned Minivet	<i>Pericrocotus solaris</i>
25	Large Woodshrike	<i>Tephrodornis gularis</i>	26	Common Woodshrike	<i>Tephrodornis pondicerianus</i>
27	Red-billed Blue Magpie	<i>Urocissa erythrorhyncha</i>	28	Common Iora	<i>Aegithina tiphia</i>
29	Black-naped Oriole	<i>Oriolus chinensis</i>	30	Eurasian Golden Oriole	<i>Oriolus oriolus oriolus</i>
31	Maroon Oriole	<i>Oriolus traillii</i>	32	Black-hooded Oriole	<i>Oriolus xanthornus</i>
33	White-throated Fantail	<i>Rhipidura albicollis</i>	34	White-browed Fantail	<i>Rhipidura aureola</i>
35	Yellow-bellied Fantail	<i>Rhipidura hypoxantha</i>	36	Bronzed Drongo	<i>Dicrurus aeneus</i>
37	Crow-billed Drongo	<i>Dicrurus annectans</i>	38	White-bellied Drongo	<i>Dicrurus caerulescens</i>
39	Spangled Drongo	<i>Dicrurus hottentottus</i>	40	Ashy Drongo	<i>Dicrurus leucophaeus</i>
41	Black Drongo	<i>Dicrurus macrocercus</i>	42	Greater Racket-tail Drongo	<i>Dicrurus paradiseus</i>
43	Lesser Racket-tailed Drongo	<i>Dicrurus remifer</i>	44	Black-naped Monarch	<i>Hypothymis azurea</i>
45	Asian Paradise Flycatcher	<i>Terpsiphone paradise</i>	46	Brown Dipper	<i>Cinclus pallasii</i>
47	White-capped Water Redstart	<i>Chaimarrornis leucocephalus</i>	48	White-rumped Shama	<i>Copsychus malabaricus</i>
49	Oriental Magpie Robin	<i>Copsychus saularis</i>	50	Grey-headed Canary Flycatcher	<i>Culicicapa ceylonensis</i>
51	Pale-chinned Flycatcher	<i>Cyornis poliogenys</i>	52	Blue-throated Flycatcher	<i>Cyornis rubeculoides</i>
53	Tickell's Blue Flycatcher	<i>Cyornis tickelliae</i>	54	Pale Blue Flycatcher	<i>Cyornis unicolor</i>
55	Black-backed Forktail	<i>Enicurus immaculatus</i>	56	Slaty-backed Forktail	<i>Enicurus schistaceus</i>
57	Slaty-backed Flycatcher	<i>Ficedula hodgsonii</i>	58	Snowy-browed Flycatcher	<i>Ficedula hyperythra</i>
59	Red-throated Flycatcher	<i>Ficedula parva</i>	60	Rufous-gorgeted Flycatcher	<i>Ficedula strophciata</i>
61	Ultramarine Flycatcher	<i>Ficedula superciliaris</i>	62	Slaty-blue Flycatcher	<i>Ficedula tricolor</i>
63	Little Pied Flycatcher	<i>Ficedula westermanni</i>	64	White-bellied Redstart	<i>Hodgsonius phaenicuroides</i>
65	Indian Blue Robin	<i>Luscinia brunnea</i>	66	Siberian Rubythroat	<i>Luscinia calliope</i>
67	White-tailed Rubythroat	<i>Luscinia pectoralis</i>	68	Chestnut-bellied Rock Thrush	<i>Monticola rufiventris</i>
69	Blue Rock Thrush	<i>Monticola solitaries</i>	70	Asian Brown Flycatcher	<i>Muscicapa dauurica</i>

71	Dark-sided Flycatcher	<i>Muscicapa sibirica</i>	72	Verditer Flycatcher	<i>Eumyias thalassina</i>
73	Blue Whistling Thrush	<i>Myophonus caeruleus</i>	74	Large Niltava	<i>Niltava grandis</i>
75	Small Niltava	<i>Niltava macgrigoriae</i>	76	Rufous-bellied Niltava	<i>Niltava sundara</i>
77	Hodgson's Redstart	<i>Phoenicurus hodgsoni</i>	78	Plumbeous Water Redstart	<i>Rhyacornis fuliginosus</i>
79	Pied Bushchat	<i>Saxicola caprata</i>	80	Grey Bushchat	<i>Saxicola ferrea</i>
81	White-tailed Stonechat	<i>Saxicola leucura</i>	82	Common Stonechat	<i>Saxicola torquata</i>
83	Indian Robin	<i>Saxicoloides fulicata</i>	84	Grey-winged Blackbird	<i>Turdus boulboul</i>
85	Eurassian Blackbird	<i>Turdus merula</i>	86	Dark-throated Thrush	<i>Turdus ruficollis</i>
87	Mistle Thrush	<i>Turdus viscivorus</i>	88	Orange-headed Thrush	<i>Zoothera citrine</i>
89	Scaly Thrush	<i>Zoothera dauma</i>	90	Jungle Myna	<i>Acridotheres fuscus</i>
91	Bank Myna	<i>Acridotheres ginginianus</i>	92	Common Myna	<i>Acridotheres tristis</i>
93	Hill Myna	<i>Gracula religiosa</i>	94	Asian Pied Sterling	<i>Sturnus contra</i>
95	Chestnut-tailed Starling	<i>Sturnus malabaricus</i>	96	Brahminy Starling	<i>Sturnus pagodarum</i>
97	Chestnut-bellied Nuthatch	<i>Sitta castanea</i>	98	Velvet-fronted Nuthatch	<i>Sitta frontalis</i>
99	White-tailed Nuthatch	<i>Sitta himalayensis</i>	100	Wallcreeper	<i>Tichodroma muraria</i>
101	Bar-tailed Treecreeper	<i>Certhia himalayana</i>	102	Rusty-flank Tree Creeper	<i>Certhia nipalensis</i>
103	Great Tit	<i>Parus major</i>	104	Green-backed Tit	<i>Parus monticolus</i>
105	Yellow-cheeked Tit	<i>Parus spilonotus</i>	106	Nepal House Martin	<i>Delichon nipalensis</i>
107	Northern House Martin	<i>Delichon urbica</i>	108	Red-rumped Swallow	<i>Hirundo daurica</i>
109	Barn Swallow	<i>Hirundo rustica</i>	110	Plain Martin	<i>Riparia paludicola</i>
111	Sand Martin	<i>Riparia riparia</i>	112	Ashy Bulbul	<i>Hemixos flavala</i>
113	Red-whiskered Bulbul	<i>Pycnonotus jocosus</i>	114	Black Bulbul	<i>Hypsipetes leucocephalus</i>
115	Red-vented Bulbul	<i>Pycnonotus cafer</i>	116	Himalayan Bulbul	<i>Pycnonotus leucogenys</i>
117	Black-crested Bulbul	<i>Pycnonotus melanicterus</i>	118	Striated Bulbul	<i>Pycnonotus striatus</i>
119	Bright-capped Cisticola	<i>Cisticola exilis</i>	120	Zitting Cisticola	<i>Cisticola juncidis</i>
121	Grey-crown Priniya	<i>Prinia cinereocapilla</i>	122	Striated Prinia	<i>Prinia criniger</i>
123	Yellow-bellied Prinia	<i>Prinia flaviventris</i>	124	Graceful Prinia	<i>Prinia gracilis</i>
125	Grey-breasted Prinia	<i>Prinia hodgsonii</i>	126	Plain Prinia	<i>Prinia inornata</i>
127	Ashy Prinia	<i>Prinia socialis</i>	128	Jungle Prinia	<i>Prinia sylvatica</i>
129	Oriental White-eye	<i>Zosterops palpebrosus</i>	130	Tawny-bellied Babbler	<i>Dumetia hyperythra</i>
131	Grey-bellied Tesia	<i>Tesia cyaniventer</i>	132	Common Tailorbird	<i>Orthotomus sutorius</i>
133	Grey-sided Bush Warbler	<i>Cettia brunnifrons</i>	134	Aberrant Bush Warbler	<i>Cettia flavolivacea</i>
135	Chestnut-crowned Bush Warbler	<i>Cettia major</i>	136	Pale-footed Bush Warbler	<i>Cettia pallidipes</i>
137	Paddyfield Warbler	<i>Acrocephalus Agricola</i>	138	Blyth's Reed Warbler	<i>Acrocephalus dumetorum</i>
139	Striated Grassbird	<i>Megalurus palustris</i>	140	Tickell's Leaf Warbler	<i>Phylloscopus affinis</i>
141	Yellow-vented Warbler	<i>Phylloscopus cantator</i>	142	Common Chiffchaff	<i>Phylloscopus collybita</i>
143	Smoky Warbler	<i>Phylloscopus fuligiventer</i>	144	Dusky Warbler	<i>Phylloscopus fuscatus</i>
145	Yellow-browed Warbler	<i>Phylloscopus inornatus</i>	146	Large-billed Leaf Warbler	<i>Phylloscopus Magnirostris</i>
147	Lemon-rumped Warbler	<i>Phylloscopus chloronotus</i>	148	Buff-barred Warbler	<i>Phylloscopus pulcher</i>
149	Blyth's Leaf Warbler	<i>Phylloscopus reguloides</i>	150	Greenish Warbler	<i>Phylloscopus trochiloides</i>
151	Golden-spectacled	<i>Seicercus burkii</i>	152	Chestnut-crowned	<i>Seicercus castaniceps</i>

	Warbler			Warbler	
153	Grey-cheeked Warbler	<i>Seicercus poliogenys</i>	154	Grey-hooded Warbler	<i>Seicercus xanthoschistos</i>
155	White-throated Laughingthrush	<i>Garrulax albogularis</i>	156	Puff-throated Babbler	<i>Pellorneum ruficeps</i>
157	White-browed Scimitar Babbler	<i>Pomatorhinus schisticeps</i>	158	Grey-throated Babbler	<i>Stachyris nigriceps</i>
159	Black-chinned Babbler	<i>Stachyris pyrrhops</i>	160	Rufous-capped Babbler	<i>Stachyris ruficeps</i>
161	Striated Babbler	<i>Turdoides earlei</i>	162	Spiny Babbler	<i>Turdoides nipalensis</i>
163	Jungle Babbler	<i>Turdoides striatus</i>	164	Silver-eared Mesia	<i>Leiothrix argentauris</i>
165	Striped Tit Babbler	<i>Macronous gularis</i>	166	Chestnut-capped Babbler	<i>Timalia pileata</i>
167	Yellow-eyed Babbler	<i>Chrysomma sinense</i>	168	Nepal Fulvetta	<i>Alcippe nipalensis</i>
169	Oriental Skylark	<i>Alauda gulgula</i>	170	Sand Lark	<i>Calandrella raytal</i>
171	Ashy-crowned Sparrow Lark	<i>Eremopterix grisea</i>	172	Crested Lark	<i>Galerida cristata</i>
173	Rufous-winged Bushlark	<i>Mirafraga assamica</i>	174	Thick-billed Flowerpecker	<i>Dicaeum agile</i>
175	Plain Flowerpecker	<i>Dicaeum concolor</i>	176	Pale-billed Flowerpecker	<i>Dicaeum erythrorhynchus</i>
177	Fire-breasted Flowerpecker	<i>Dicaeum ignipectus</i>	178	Crimson Sunbird	<i>Aethopyga siparaja</i>
179	Ruby-cheeked Sunbird	<i>Anthreptes singalensis</i>	180	Little Spiderhunter	<i>Arachnothera longirostra</i>
181	Streaked Spiderhunter	<i>Arachnothera magna</i>	182	Purple Sunbird	<i>Nectarinia asiatica</i>
183	Paddyfield Pipit	<i>Anthus rufulus</i>	184	Olive-backed Pipit	<i>Anthus hodgsoni</i>
185	Rosy Pipit	<i>Anthus roseatus</i>	186	White Wagtail	<i>Motacilla alba</i>
	Grey Wagtail	<i>Motacilla cinerea</i>		Citrine Wagtail	<i>Motacilla citreola</i>
187	White-browed Wagtail	<i>Motacilla Maderaspatensis</i>	188	Chestnut-shouldered Petronia	<i>Petronia xanthocollis</i>
189	House Sparrow	<i>Passer domesticus</i>	190	Eurasian Tree Sparrow	<i>Passer montanus</i>
191	Black-breasted Weaver	<i>Ploceus benghalensis</i>	192	Baya Weaver	<i>Ploceus philippinus</i>
193	Red Avadavat	<i>Amandava amandava</i>	194	Black-headed Munia	<i>Lonchura Malacca Rubroniger</i>
195	Scaly-breasted Munia	<i>Lonchura punctulata</i>	196	White-rumped Munia	<i>Lonchura striata</i>
197	Yellow-breasted Greenfinch	<i>Carduelis spinoides</i>	198	Common Rosefinch	<i>Carpodacus erythrurus</i>
199	Blanford's Rosefinch	<i>Carpodacus rubescens</i>	200	Crested Bunting	<i>Melophus lathami</i>
201	Yellow-breasted Bunting	<i>Emberiza aureola</i>			
Herpeto Fauna					
1	Black-spined Toad	<i>Bufo melanostictus</i>	2	Assam toad	<i>Bufo stomaticus</i>
3	Indian skipper frog	<i>Rana cyanophlyctis</i>	4	Indian Bull Frog	<i>Hoplobatrachus tigerinus</i>
5	Swan's burrowing frog	<i>Sphaerotheca swani</i>	6	Mugger Crocodile	<i>Crocodylus palustris</i>
7	Gharial	<i>Gavialis gangeticus</i>	8	Pale footed brown roofed Turtle	<i>Pangshura smithii pallidipes</i>
9	Three-striped Turtle	<i>Kachuga dhongoka</i>	10	Red-crowned Roofed Turtle	<i>Kachuga kachuga</i>
11	Black Turtle	<i>Melanochelys trijuga Indopeninsularis</i>	12	Common Garden Lizard	<i>Calotes versicolor versicolor</i>
13	Variiegated mountain Lizard	<i>Japalura variegata</i>	14	Kashmir agama	<i>Laudakia tuberculata</i>
15	Spotted House Gecko	<i>Hemidactylus brookii</i>	16	Bridled House Gecko	<i>Hemidactylus frenatus</i>
17	Speckled Forest Skink	<i>Mabuya macularia</i>	18	Brahminiy Skink	<i>Mabuya carinata</i>

19	Striped grass skink	<i>Mabuya dissimilis</i>	20	Glacier Ground Skink	<i>Asymblepharus ladacensis</i>
21	Spotted supple skink	<i>Riopa punctuate</i>	22	Bengal Monitor	<i>Varanus bengalensis bengalensis</i>
23	Yellow Monitor	<i>Varanus flavescens</i>	24	Diard's Blind Snake	<i>Typhlops diardii diardii</i>
25	Brahminy Blind Snake	<i>Rhamphotyphlops braminus</i>	26	Burmese rock python	<i>Python molurus bivittatus</i>
27	Buff-striped Keelback	<i>Amphiesma stolata</i>	28	Green Cat Snake	<i>Boiga cyanea</i>
29	Common Cat Snake	<i>Boiga trigonata trigonata</i>	30	Golden Tree Snake	<i>Chrysopelea ornata ornate</i>
31	Bronze Back Tree Snake	<i>Dendrelaphis tristis</i>	32	Common Trinket Snake	<i>Elaphe Helena</i>
33	Common Smooth Water Snake	<i>Enhydris enhydris</i>	34	Siebold's Smooth Water Snake	<i>Enhydris sieboldi</i>
35	Common Wolf Snake	<i>Lycodon aulicus</i>	36	Twin-spotted wolf snake	<i>Lycodon jara</i>
37	Asiatic Rat Snake	<i>Ptyas mucosus mucosus</i>	38	Chequered Keelback	<i>Xenochrophis piscator Piscator</i>
39	Blue Krait	<i>Bungarus caeruleus</i>	40	Common Cobra	<i>Naja naja</i>
41	King Cobra	<i>Ophiophagus Hannah</i>	42	Russell's Viper	<i>Daboia russelli russelii</i>
FISHES					
1	Suia, Sidhri	<i>Gudusia chapra</i>		Darahai	<i>Gudusia fondanhiyai</i>
3	Suia	<i>Gudusia godanahiae</i>	4	Mohi, Chital	<i>Notopterus chitala</i>
5	Golhi, Patara, Mohi	<i>Notopterus notopterus</i>	6	Katle	<i>Acrossocheilus hexagonolepis</i>
7	Mada, Dhawai	<i>Amblypharyngodon mola</i>	8	Mara	<i>Aspidoparia jaya</i>
9	Harda, Bhegna, Karangi	<i>Aspidoparia morar</i>	10	Chachale, Faketa, Karo, Galler	<i>Barilius barila</i>
11	Fageta, Poti, Faktar	<i>Barilius barna</i>	12	Guderi, Fageta, Jhojho, Chilti, Faketo	<i>Barilius bendelisis</i>
13	Bola	<i>Barilius bola</i>	14	Jalkapur, Totiyara	<i>Barilius jalkapoorei</i>
15	Fageta	<i>Barilius shacra</i>	16	Fageta, Goha	<i>Barilius tileo</i>
17	Fageta	<i>Barilius vagra</i>	18	Bhakur, Katla	<i>Catla catla</i>
19	Rewa, Chaguni, Patharchatti, Kubre	<i>Chagunius chagunio</i>	20	Palanka	<i>Chela cachius</i>
21	Deduwa, Malaguddi, Planka	<i>Chela laubuca</i>	22	Naini, Mrigal, Jhilke	<i>Cirrhinus mrigala</i>
23	Rewa	<i>Cirrhinus reba</i>	24	Nepti	<i>Danio dangila</i>
25	Chitahari, Pothi	<i>Danio devario</i>	26	Zebra, Sano dedhawa	<i>Danio rerio</i>
27	Dedhawa, Darai	<i>Esomus dandricus</i>	28	Bucluna, Lohari	<i>Garra annandalei</i>
29	Buduna	<i>Garra gotyla</i>	30	Buduna	<i>Garra lamta</i>
31	Theid, Thaid	<i>Labeo angra</i>	32	Boga, Jhilke	<i>Labeo boga</i>
33	Kalbasu, Basarhi	<i>Labeo calbasu</i>	34	Gurdi, Rahu, Kathlegi	<i>Labeo dero</i>
35	Kalanch, Garde	<i>Labeo dyocheilus</i>	36	Kursa Gurdi	<i>Labeo gonius</i>
37	Termassa	<i>Labeo pangusia</i>	38	Rohu	<i>Labeo rohita</i>
39	Mara, Golda	<i>Osteobrama cotio</i>	40	Deduwa, Chalwa	<i>Oxygaster argentea</i>
41	Namsehara, Chalwa	<i>Oxygaster bacaila</i>	42	Darai	<i>Oxygaster gora</i>
43	Darai	<i>Oxygaster phulo</i>	44	Karange	<i>Puntius chilinoids</i>
45	Sidre, Pothi	<i>Puntius chola</i>	46	Pothia, Sidre	<i>Puntius chonchonius</i>
47	Pothia	<i>Puntius gelius</i>	48	Kande, Bhatti, Sidhri	<i>Puntius sarana</i>
49	Pothi, Sidhri	<i>Puntius sophore</i>	50	Sidre	<i>Puntius ticto</i>
51	Dedhawa, Darai	<i>Rasbora daniconius</i>	52	Chuche Asala	<i>Schizotharaichthys annandalei</i>
53	Chuche Asala	<i>Schizotharaichthys progastus</i>	54	Bucche Asala	<i>Schizothorax plagiostomus</i>

55	Mahaseer	<i>Tor putitora</i>	56	Sahar	<i>Tor tor</i>
57	Titari	<i>Psilorhynchus balitora</i>	58	Patharchatti	<i>Psilorhynchus sucatio</i>
59	Tita kabri	<i>Balitora brucei</i>	60	Baghi	<i>Botia almorhae</i>
61	Gettu, Singhi	<i>Botia dayi</i>	62	Getu	<i>Botia lohachata</i>
63	Latani	<i>Lepidocephalichthys nepalensis</i>	64	Lata, Nakata, Goira	<i>Lepidocephalichthys guntea</i>
65	Gadela, Pate goira, Kancheni	<i>Noemacheilus beavani</i>	66	Natwa, Bhoti, Daadegoira, Baghilata	<i>Noemacheilus botia</i>
67	Gadela	<i>Noemacheilus corica</i>	68	Gadela	<i>Noemacheilus rupecola var. Englishi</i>
69	Gadela	<i>Noemacheilus rupecola</i>	70	Gadela	<i>Noemacheilus Savona</i>
71	Baga Lata	<i>Somileptes gongota</i>	72	Pichhi, Bindhar	<i>Amblyceps mangois</i>
73	Tengra	<i>Mystus bleekeri</i>	74	Tengra, Lachawz, Palawa, Junge	<i>Mystus cavasius</i>
75	Tengra, Kanti	<i>Mystus seenghala</i>	76	Tengra, Tenger	<i>Mystus tengara</i>
77	Tengra	<i>Mystus vittatus</i>	78	Rita, Chona, Belaunda	<i>Rita rita</i>
79	Pabata, Chachara, Chali	<i>Ompok bimaculatus</i>	80	Buhari, Padni, Barahi, Buhan	<i>Wallago attu</i>
81	Patasi, Patanga, Sutara, Satara	<i>Ailia coila</i>	82	Jalkapur	<i>Clupisoma garua</i>
83	Bachora, Bachawa, Chekri	<i>Eutropiichthys vacha</i>	84	Jalkapur, Patasi	<i>Pseudeutropius atherinoids</i>
85	Jalkapur	<i>Pseudeutropius marius batarensis</i>	86	Gonch, Gonchara	<i>Silonia silondia</i>
87	Gonch	<i>Bagarius bagarius</i>	88	Catfish	<i>Erethistes pussilus</i>
89	Tikthigogta, Padana	<i>Gagata cenia</i>	90	Kapree	<i>Glyptothorax cavia</i>
91	Kabre, Kotel	<i>Glyptothorax horai</i>	92	Karsingha	<i>Glyptothorax pectinopterus</i>
93	Kotel, Telchitta	<i>Glyptothorax telchitta</i>	94	Kavre	<i>Glyptothorax trilineatus</i>
95	Kabre	<i>Pseudecheneis sulcatus</i>	96	Singhi	<i>Heteropneustes fossilis</i>
97	Mungri	<i>Clarias batrachus</i>	98	Sui, Kauwo, Chuchhe Bam	<i>Xenentodon cancila</i>
99	Rajabam	<i>Anguilla bengalensis</i>	100	Bhoti, Hile	<i>Channa gachua</i>
101	Sauri, Saul	<i>Channa marulius</i>	102	Chringe	<i>Channa orientalis</i>
103	Garahi, Gauri	<i>Channa punctatus</i>	104	Saura, Sauri	<i>Channa striatus</i>
105	Bam	<i>Amphipnous cuchia</i>	106	Nata, Chanda, Gurda	<i>Chanda nama</i>
107	Chanari, Chanda, Ratochanari	<i>Chanda ranga</i>	108	Khesalei	<i>Badis badis</i>
109	Dhala, Dhalai	<i>Nandus nandus</i>	110	Kabai	<i>Anabas testudineus</i>
111	Katara, Bhotia	<i>Colisa fasciatus</i>	112	Kotri	<i>Colisa latius</i>
113	Kotra	<i>Colisa sota</i>	114	Bulla	<i>Glossogobius giuris</i>
115	Gainchi, Bamsemti	<i>Macrognathus aculeatus</i>	116	Chusi Bam, Kande Ban	<i>Mastacembelus armatus</i>
117	Kath Gainchi	<i>Mastacembelus pancalus</i>	118	Ladhiya, Rewa	<i>Sicamugil cascasia</i>
119	Korsula	<i>Rhinomugil corsula</i>	120	Pokcha	<i>Tetraodon cutcutia</i>

१.३. बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा क्यामेरा ट्रयापिङमा रेकर्ड भएका वन्यजन्तुहरु

क्रम संख्या	वैज्ञानिक नाम	अंग्रेजी नाम	नेपाली नाम
१	<i>Cuon alpinus</i>	Dhole	ढोले
२	<i>Manis crassicaudata</i>	Indian Pangolin	तामे सालक
३	<i>Panthera tigris tigris</i>	Royal Bengal Tiger	पाटे बाघ
४	<i>Elephas maximus</i>	Asian Elephant	जंगली हाती
५	<i>Hystrix inidica</i>	Indian Crested Porcupine	जुरे दुम्सी
६	<i>Axis porcinus</i>	Hog Deer	लगुना
७	<i>Prionailurus rubiginosus</i>	Rusty Spotted Cat	
८	<i>Hyaena hyaena</i>	Striped Hyena	हुँडार
९	<i>Semnopithecus hector</i>	Terai Grey Langur	तराई लंगुर
१०	<i>Naemorhedus goral</i>	Common Goral	घोरल
११	<i>Capricornis sumatraensis</i>	Sumatran Serow	थार
१२	<i>Tetracerus quadricornis</i>	Four-horned Antelope	चौका
१३	<i>Cervus duvaceli</i>	Swamp Deer	बान्नीसिंह
१४	<i>Cervus unicolor</i>	Sambar Deer	जरायो
१५	<i>Felis viverrina</i>	Fishing Cat	मलाहा बिरालो
१६	<i>Panthera pardus</i>	Common Leopard	चितुवा
१७	<i>Lutrogale perspicillita</i>	Smooth coated Otter	खैरो ओत
१८	<i>Melursus ursins</i>	Sloth Bear	काठे भालु
१९	<i>Ursus thibetanus</i>	Himalayan Black Bear	कालो भालु
२०	<i>Rhinoceros unicornis</i>	One horned Rhinoceros	एकसिङ्गे गैंडा
२१	<i>Boselaphus tragocamelus</i>	Blue Bull	नीलगाई
२२	<i>Axis axis</i>	Spotted Deer	चित्तल
२३	<i>Muntiacus muntjak</i>	Barking Deer	रतुवा
२४	<i>Sus scrofa</i>	Eurasian Wild Boar	बंदेल
२५	<i>Canis aureus</i>	Golden Jackal	स्याल
२६	<i>Vulpes bengalensis</i>	Bengal Fox	फुस्रो फायुरो
२७	<i>Felis bengalensis</i>	Leopard Cat	चरी बाघ
२८	<i>Felis chaus</i>	Jungle Cat	वन बिरालो

२९	<i>Herpestes edwardsi</i>	Indian Grey Mongoose	ठूलो न्याउरी मुसा
३०	<i>Herpestes smithii</i>	Ruddy Mongoose	
३१	<i>Herpestes urva</i>	Crab-eating Mongoose	गंगटे न्याउरी मुसा
३२	<i>Martes flavigula</i>	Yellow-throated Marten	पीतोदर मलसाँप्रो
३३	<i>Melivora capensis</i>	Honey Badger	रतेल
३४	<i>Paguma larvata</i>	Masked Palm Civet	गाजले निरबिरालो
३५	<i>Viverra zibetha</i>	Large Indian Civet	ठलो निरबिरालो
३६	<i>Viverricula indica</i>	Small Indian Civet	सानो निरबिरालो
३७	<i>Lepus nigricollis</i>	Indian Hare	खैरो खरायो
३८	<i>Macaca mulatta</i>	Rhesus Macaque	रातो बाँदर

२. वन्यजन्तु पहिचान विधि

वन्यजन्तुको पहिचान गर्ने सामान्यतया दुई किसिमका विधिहरू रहेका छन् ।

प्रत्यक्ष विधि: वन्यजन्तुलाई प्रत्यक्ष रूपमा क्यामेरा, बाइनाकुलर वा नाइगो आँखाले देखेर वन्यजन्तुको पहिचान गर्ने विधिलाई प्रत्यक्ष विधि भनिन्छ । सामान्यतया भिन्न प्रजातिको पहिचान शारिरिक विशेषताको आधारमा प्रत्यक्ष पहिचान गर्न सकिन्छ । यसको लागि वन्यजन्तुको बारेमा अध्ययनको भने आवश्यकता पर्दछ ।

अप्रत्यक्ष विधि: वन्यजन्तुको प्रत्यक्ष भौतिक उपस्थिति नभईकनै वन्यजन्तुको छाप तथा निसानाको आधारमा वन्यजन्तु पहिचान गर्ने विधिलाई अप्रत्यक्ष विधि भनिन्छ । वन्यजन्तुहरू सामान्यतया भ्राडि, बुट्यान, घाँसे मैदान जस्ता प्राकृतिक बासस्थानमा बसोबास गर्ने हुदा नाइगो आँखाले वन्यजन्तुको पहिचानमा समस्या हुने हुदा अप्रत्यक्ष विधिबाट वन्यजन्तुको पहिचान महत्वपूर्ण । अप्रत्यक्ष विधिमा वन्यजन्तुको **Pug mark sign, Scratch, Scat, Urine, Call sign of prey base/monkey/ birds** जस्ता तरिकाबाट वन्यजन्तु पहिचान गरिएको हुन्छ । अप्रत्यक्ष विधिबाट वन्यजन्तुको पहिचान गर्नको लागि सामान्यतया जनावरको वढि आवत जावत हुने ठाँउ, नरम जमीन, खोला छेउछाउ, धुले बाटो, पानीको छेउछाउ जस्ता स्थान हरू पहिचान गर्नुपर्दछ । चिन्हहरू हेर्दा जनावर कहाँबाट आएको हो, कतिवटा चिन्ह छन्, कता तिर गएको छ, कति पुरानो चिन्ह छ, हिडाइमा कुनै खराबी वा समस्या छ छैन जस्ता कुराहरूलाई विशेष ख्याल गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१. ढोले (Dhole)

वैज्ञानिक नाम: *Cuon alpinus*

नेपाली नाम: ढोले/वन कुकुर

अंग्रेजी नाम: Dhole

परिचय

ढोले जंगलमा पाहिने शिकारी जीव मध्येको एक प्रकारको कुकुर हो । यस जीवको अध्ययन बाँकी मांसाहारीको तुलनामा निकै कम भएको पाइन्छ । विश्वमा ढोलेको संख्या २५०० भन्दा कम रहेको अनुमान गरिएको छ । IUCN red list अनुसार ढोले संकटापन्न प्रजातिको सुचीमा रहेको छ । ढोलेलाई हेर्दा कुकुर र ब्वाँसो प्रजाति जस्तै देखिने हुन्छ । ढोलेको औसत आयु १६ बर्ष हुने गर्दछ । यसको जीउको पछाडी तिरको भुत्ला रातो खैरो रङ साथै घाँटी, छाती तल्लो भागमा सेतो रङको देखिन्छ । यसको लम्बाइ करिब ९० से.मी को हुन्छ त्यसैगरी काँधको उचाइ ५० से.मी हुन्छ । ढोलले जंगली जामुन, कीरा र छेपारो खाने गर्छ । मुसादेखि हिरणसम्मका स्तनधारी प्राणीहरूमा ढोलको समुहले खाने गर्छन् ।

स्वभाव: ढोले मुख्य रूपमा दैनिक शिकारी र विरलै निशाचर शिकारी हुने गर्दछन् । ढोले सामाजिक मांसाहारीको रूपमा बस्ने गर्छ । ढोले प्राय ३ देखि २० को भुन्डमा बस्ने गर्दछ । ढोले प्राय समुहमा बसोबास गर्ने, समुहमै शिकार गर्ने गर्दछ । साथसाथै बच्चाहरूको रेखदेख पनि समुहमा नै गर्ने गर्दछन् । ढोलेको शिकार दायरा लगभग ४० वर्ग कि.मि हुने गर्दछ ।

बासस्थान: ढोले पानीको स्रोत भएको खुल्ला ठाउँहरू, तराई र पहाडको घना जङ्गलमा बस्ने गर्छ । नेपालको सन्दर्भमा ढोलेको बासस्थान दक्षिण तराईको संरक्षित क्षेत्रहरू ब्रदिया, चितवन, प्रसा राष्ट्रिय निकुञ्ज हुँदै उत्तरी उच्च पहाडी संरक्षित क्षेत्रहरू कञ्चनजङ्घा संरक्षण क्षेत्र, मकालुवरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज, र दोरपाटन शिकार आरक्षमा पाइो गर्छ ।

Territory: ढोलेले ब्वाँसो भन्दा धेरै कम क्षेत्रलाई आफ्नो आधार क्षेत्र बनाएर(Territory) राखेका हुन्छन् । सामान्यतया Territory लाई Mating को समयमा विशेष पकड बनाएर राखेका हुन्छन् ।

Homerange: ढोलेको विचरण क्षेत्र ६४.२ वर्ग कि.मि- १३२.९ वर्ग कि.मि सम्म रहेको हुन्छ ।

पहिचान विधि (Identification methods)

खासगरी वन्यजन्तु पहिचान विधि प्रमुख दुई विधिले गरिएको पाइन्छ । ती यस प्रकार छन्:

प्रत्यक्ष विधि(Direct Methods)

प्रत्यक्ष विधिमा वन्यजन्तुको जीउको लम्बाइ, मोटाइ, पुच्छरको आकार, जीउको भुत्ला, त्यसको रंग, शरीरमा भएका धारी आदि तरिका बाट वन्यजन्तु पहिचान गरी निर्धारित गरिन्छ । ढोलेलाई हेर्दा कुकुर र ब्वाँसो प्रजाति जस्तै देखिने हुन्छ त्यसकारण धेरै संख्यामा मानिसहरू जुकिने गर्छन् । ढोलेलाई प्रत्यक्ष विधि पहिचान गर्दा सुरुमा यसको जीउको पछाडी तिरको भागको भुत्ला रातो खैरो रङ साथै घाँटी, छाती तल्लो भागमा सेतो रङको हरिन्छ । यसको लम्बाइ करिब ९० से.मी को हुन्छ त्यसैगरी काँधको उचाइ ५० से.मी हुन्छ तथा यसको पुच्छर करिब ४५ से.मी बाक्लो र टुप्पोमा कालो हुने गर्छ । ठूलो गोलाकार कान भित्र तिर सेतो हुने गर्छ । ढोलेको चार औंला भएको खुट्टाको हुन्छ साथै औंलाहरू बीचको कपाल हुने गर्छ ।

अप्रत्यक्ष विधि(Indirect Methods)

अप्रत्यक्ष विधिमा वन्यजन्तुको Pug mark sign, Scratch, Scat, Urine, Call sign of prey base/monkey/ birds जस्ता विधिबाट वन्यजन्तु पहिचान गरिएको हुन्छ ।

ढोलेको pug mark

२. तामे सालक

वैज्ञानिक नाम *Manis crassicaudata*

नेपाली नाम तामे सालक

अंग्रेजी नाम Indian Pangolin

परिचय

तामे सालक मध्यम आकारको स्तनधारी वन्यजन्तु हो। विश्वव्यापी रूपमा यो प्रजाति बंगलादेश, भारत, नेपाल, पाकिस्तान र श्रीलंकाको मूल निवासी हो। विश्वमा तामे सालकको संख्या अज्ञात भएको पाइन्छ। IUCN red list अनुसार तामे सालक संकटापन्न प्रजातिको सुचीमा रहेको छ, साथै यसको जनसंख्या प्रवृत्ति घट्दै छ। नेपालमा यस प्रजातिको कानुनी स्थिति राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन १९७३ अन्तर्गत संरक्षितमा रहेको छ। यस प्रजातिको राष्ट्रिय जनसंख्याको आकार अझै अनुमान गरिएको छैन, तर विभिन्न सूचकका साथ यसले प्रजातिको जनसंख्या घट्दै गएको देखाउँछ। सालकको कुल तौल ८-१६ कि.ग्रा. र शरीर लम्बाइ १४८ से.मी. हुने गर्छ। यसको टाँसिने जिब्रो, जुन यसको शरीर भन्दा लामो छ, गहिरो दरारहरूमा कीराहरू पुग्न र lapping को लागि विशेष रूपमा अनुकूलित हुन्छ। यसका अगाडिको भागमा शक्तिशाली हातहरू छन् जुन तीनवटा असंगत लामो पञ्जाले सशस्त्र छन्। यसको ठीक विपरीत, पछाडिको खुट्टामा पाँच औंलाहरूमा छोटो, कालो नडहरू हुन्छन्।

स्वभाव: तामे सालक लजालु, एकान्त र निशाचर बानीका हुने गर्दछ। यो अत्यधिक गोप्य हुन्छ, यसरी वैज्ञानिकहरूका लागि तिनीहरूलाई जंगलमा अध्ययन गर्न गाह्रो छ, र तिनीहरूको व्यवहार र बानीको बारेमा धेरै रहस्यहरू बाँकी छन्। सालकमा भएको अर्को महत्त्वपूर्ण स्वभाव भनेको तिनीहरूले खतरा महसुस गर्दा बल जस्तो आकारमा बस्ने गर्दछन्।

बासस्थान: सालक खाली र खेती गरिएका क्षेत्रहरू, Rainforest, घाँसे मैदान जस्ता ठाँउमा पाइने गर्छ। तिनीहरू दिनको समयमा burrows मा सुत्छन् र राती शिकारका लागि निर्सकने गर्छ। सालक नेपालको दक्षिणी र पश्चिमी तराई क्षेत्रमा पाइन्छ। नेपालको संरक्षित क्षेत्रभित्र बर्दिया, बाँके, चितवन, पर्सा र शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्जमा यो प्रजाति पाइने गरेको छ।

Territory:

Home range

पहिचान विधि (Identification methods)

खासगरी वन्यजन्तु पहिचान विधि प्रमुख दुई विधिले गरिएको पाइन्छ। ती यस प्रकार छन्:

प्रत्यक्ष विधि(Direct Methods)

प्रत्यक्ष विधिमा वन्यजन्तुको जीउको लम्बाइ, मोटाइ, पुच्छरको आकार, जीउको भुत्ला, त्यसको रंग, शरीरमा भएका धारी आदि तरिका बाट वन्यजन्तु पहिचान गरी निर्धारित गरिन्छ। सालकलाई हेर्दा मलसाँप्रो प्रजाति जस्तै देखिने हुन्छ तर यसको शरीरमा भुत्ला नभइ scales शुने गर्छ। सालकलाई प्रत्यक्ष विधि पहिचान गर्दा सुरुमा यसको जीउको scales हरिन्छ। यसको शरीरको लम्बाइ करिब १४८ से.मी को हुन्छ तथा यसको पुच्छर करिब २६-७० से.मी हुने गर्छ। यसको टाँसिने जिब्रो, जुन यसको शरीर भन्दा लामो छ, गहिरो दरारहरूमा कीराहरू पुग्न र lapping को लागि विशेष रूपमा अनुकूलित हुन्छ। यसका अगाडिको भागमा शक्तिशाली हातहरू छन् जुन तीनवटा असंगत लामो पञ्जाले सशस्त्र छन्। यसको ठीक विपरीत, पछाडिको खुट्टामा पाँच औंलाहरूमा छोटो, कालो नडहरू हुन्छन्। प्राय सालक burrowमा बस्ने गर्छ।

अप्रत्यक्ष विधि(Indirect Methods)

अप्रत्यक्ष विधिमा वन्यजन्तुको Pug mark sign, Scratch, Scat, Urine, Call sign of prey base/monkey/ birds जस्ता विधिबाट वन्यजन्तु पहिचान गरिएको हुन्छ ।

measurement of claws, count of scales, **availability of food(termite and ants), burrows**

३. बाघ (Royal Bengal Tiger)

वैज्ञानिक नाम : *Panthera tigris tigris*

नेपाली नाम पाटे बाघ

अंग्रेजी नाम Royal Bengal Tiger

परिचय

बाघ पारिस्थितिक प्रणालिको सबै भन्दा माथि रहेको आकर्षक प्रजाति हो । यसको जनसंख्या तराई क्षेत्रका खण्डित स्थानहरूमा अवस्थित छ र कोर उप-जनसंख्या बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्ज, बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज र शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्जका संरक्षित क्षेत्रहरूमा केन्द्रित छ साथै जिल्लाहरू चितवन, दाङ, कैलाली, कञ्चनपुर, मकवानपुर, नवलपरासी, पर्सा र रुपन्देहीमा यसको जनसंख्या रहेको छ। विश्वमा पाटे बाघको जनसंख्या ३२०० रहेको पाइन्छ त्यसैगरी नेपालमा यसको जनसंख्या २६५ पुगेको छ। IUCN red list अनुसार पाटे बाघ संकटापन्न प्रजातिको सुचीमा रहेको छ साथै यसको जनसंख्या प्रवृत्ति घट्दै छ, यसको मुख्य कारण अवैध शिकार र अवैध व्यापार(Poaching and illegal trade). नेपालमा यस प्रजातिको कानुनी स्थिति राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ अन्तर्गत संरक्षित वन्यजन्तुको सुचीमा रहेको छ।

स्वभाव: समुदाय र मानविय सर्म्पर्क बाट अलग बस्न रुचाउने बाघ रातीको समयमा प्राय शिकार गर्न निस्कने र दिनमा प्राय आराम गरेर बस्ने लजालु स्वभाव भएको एकलै जंगलमा विचरण गर्ने जनावर हो ।

बासस्थान: बाघ घना जंगल, भ्नाडी क्षेत्र, अग्लो घाँस तथा प्रसस्त पानी भएको क्षेत्रमा बस्न रुची गर्दछ। बाघ इन्डो-मलेसियाको सदावहार र मनसुन जंगल देखि सुदुर पूर्व रसियाको मिश्रीत शकुंधारि पतभर जंगल (coniferous-deciduous woodlands) र सुन्दरवनको उष्ण प्रदेशिय भास सम्म यसको बासस्थान फैलिएको छ । पाटे बाघ नेपाल, भारत, भुटान र बंगलादेशमा हुने गर्छ। बाघले बासस्थानको रूपमा प्रसस्त आहारा प्रजाति भएको घना जंगल, भ्नाडी क्षेत्र, अग्लो घाँस तथा प्रसस्त पानी भएको क्षेत्रमा बस्न रुचाँउछ । यस्तो क्षेत्रमा बाघलाई शिकार गर्न, आराम गर्न, बच्चा जन्माउन तथा लुकाएर राख्न सजिलो हुन्छ । बाघले आहारलाई पछाडी वा साइडबाट आक्रमण गर्दछ । यसले आहाराको रूपमा चित्तल, जरायो, लगुना जस्ता मृग प्रजाती तथा नीलगाई, बँदेल, बाँदर आदि लगायतका अन्य साना जिवजन्तुहरू जस्तै खरायो, दुम्सी, मयुरको पनि शिकार गर्दछ ।

Territory:

बाघले संभोग अवधिमा क्षेत्रलाई कडा रूपमा राख्छ, १०*१० किमी, तर रेडियो कलर जानकारी र समस्याग्रस्त बाघको क्षेत्रको निगरानीमा आधारित बाघ खाना उपलब्धतामा निर्भर गर्दछ।

पहिचान विधि (Identification methods)

प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष विधि

प्रत्यक्ष (Direct Methods)

नेपालमा कतिपय ठाउँमा चितुवा र बाघ विचमा पहिचानमा अस्पष्टता देखिएकोले बाघलाई चितुवा समेत भन्ने गरिन्छ। बाघ र चितुवाको भिन्नता शरिरका पाटाहरु बाट छुट्याउने गरिन्छ। बाघको शरिरमा हल्का पहेलो, सुनौलो वा सुन्तला रंग भएको शरिरमा काला पाटा देखिन्छ तर चितुवाको शरिरमा कालो गोलो थोप्लाहरु देखिन्छन । बाघलाई प्रत्यक्ष रुपमा छुटाउदा बाघको शरीर हेर्ने गरिन्छ। बाघको शरीरमा कसिलो तथा स्पष्ट रुपमा देखिने कालो र पहेलो पाटाहरु हुन्छ । घाँटी, छाती, र चिउँडोमा कालो र पहेलोका साथै सेता पाटा हरु हुन्छन । कानको पछाडी सेतो थोप्लाहरु हुन्छन । भाले बाघहरुमा कानको जरा देखि गालासम्म थुपै लामा रौहरु फैलिएका हुन्छन् । सामान्यतया वयस्क बाघको तौल १८० देखि २३० के. जी. सम्म र शरिरको लम्वाई २.९ मिटर सम्मको हुन्छ भने पोथी बाघ १३६ के.जी. सम्म तौल भएको र शरीर २.४४ मिटर (पुच्छर सहित) सम्म लामो हुन्छ । बाघको उचाई ०.९ मिटर देखि १.१ मिटर सम्म हुन्छ । यसका ४ वटा लामा र तीखा दाहा हुन्छन ।

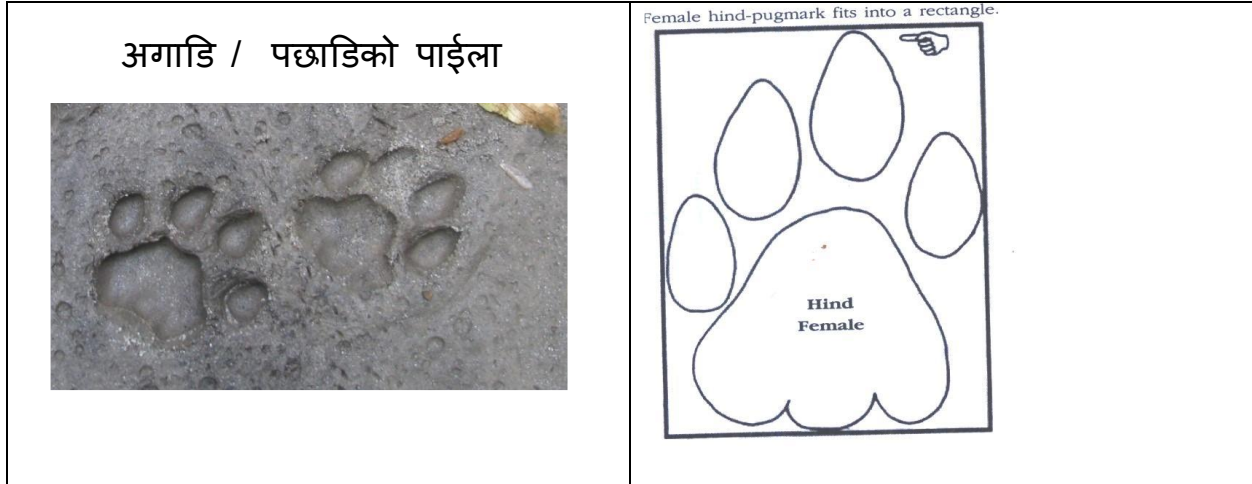

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

बाघलाई पहिचान गर्ने विभिन्न अप्रत्यक्ष विधिहरु रहेका छन् ।

पंजाको आकृती (pug mark)

बाघलाई पहिचान गर्ने अप्रत्यक्ष तरिका हरू मध्ये पंजाको आकृति अवलोकन विधि महत्वपूर्ण मानिन्छ। बाघको पंजा अन्य जनावरको भन्दा फरक हुने भएकोले पंजाकै आधारमा बाघलाई पहिचान गर्न सकिन्छ। बाघको बच्चाको पंजा र चितुवाको पंजाको आकृति उस्तै किसिमको देखिने हुनाले यसले अन्यौल सृजना पनि गरेको अवस्था देखिन्छ। साधारणतया एक वयस्क भाले बाघको पछाडिको पंजा आकृतिको लम्बाई १४ से.मी., चौडाइ १२-१३ से.मी सम्मको हुन्छ र वयस्क पोथी बाघको पछाडीको पंजा आकृतिको लम्बाई १२ से.मी. र चौडाई ८-८.५ से.मी सम्म हुन्छ।

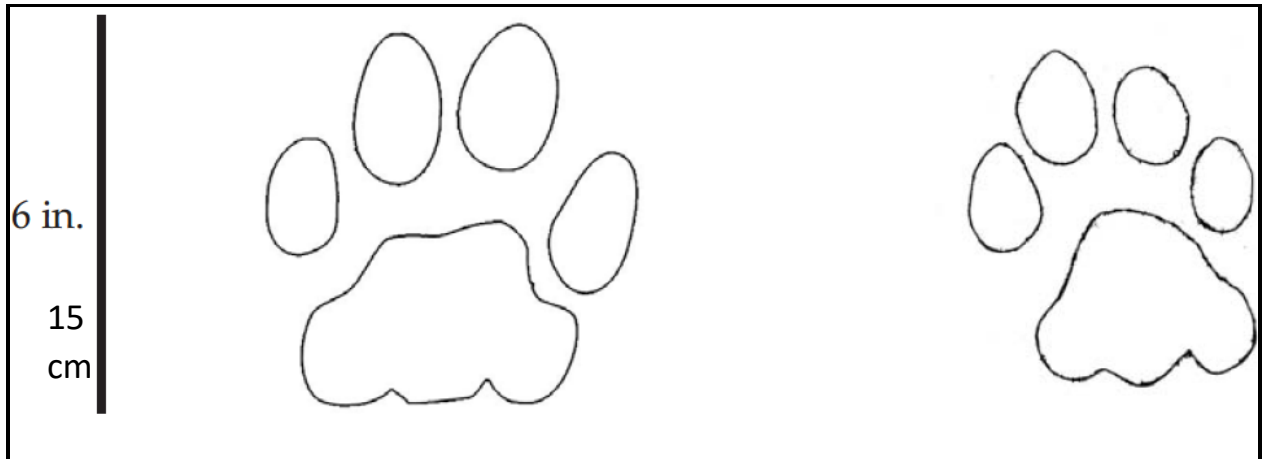
SN	भाले (पछाडिको पाईला)	SN	पोथी (पछाडिको पाईला)
१	वर्गाकार लम्बाई = चौडाई	१	आयाताकर लम्बाई > चौडाई
२	ठेलाको चौडाई . > 9cm लम्बाई . 14 cm	२	ठेलाको चौडाई . 8 – 8.5 cm लम्बाई . 12 cm

चौडाइ . 12-13 cm

चौडाइ . 10 cm

भाले बाघको पंजाको आकृति वर्गाकार आकारमा फिट हुन्छ भने पोथी बाघको पंजाको आकृति आयतकार आकारमा फिट हुन्छ। बाघको डमरुको पछाडीको पंजाको आकृतिको लम्बाई ९ से. मी. भन्दा कम हुने र चितुवाको पछाडिको पंजा आकृतिको लम्बाई बढिमा ९ से. मी. सम्म हुने हुँदा चितुवाको पंजा आकृतिको र बाघको डमरुको पंजामा भुक्कीने सम्भावना रहन्छ। सामान्यतया चितुवाको पंजाको आकृति ६ महिनाको बाघको बच्चाको भन्दा ठुलो भने हुदैन। यस्तो अवस्थामा यदि कुनै पनि पंजा बाघको जस्तो देखिने तर जंगलमा एक्लो जनावरको मात्र भेटियो भने चितुवाको हो भनी अनुमान गर्नु पर्दछ तर सानो पंजा बाघको जस्तै देखिएको र ठुलो बाघको पंजाको आकृति साथ साथै भेटियो भने त्यो आकृति बाघको बच्चाको हो भनी अनुमान गर्नु पर्दछ किनकि बाघको ६ महिनाको बच्चा माउ संगसगै हिड्ने गर्दछ।

चितुवा र बाघको पञ्जा पहिचान

SN	भाले चितुवा	SN	पोथि बाघ
ज्ञ	Size (Hind leg)	ज्ञ	Size (Hind leg)
	ठेलाको चौडाई. < 7 cm लम्बाई = < 9 cm चौडाई. 7.5 cm		ठेलाको चौडाई . > 8 cm लम्बाई. > 10 cm चौडाई. 10 cm
(यो नाप कडा सतहमा बनेको पाईलाको हो, बालुवा वा हिलो माटोमा तलमाथि हुनसक्छ।)			
द्	अगाडिको पाईला र पछाडिको पाईलाको आकार		
	पछाडिको भन्दा अगाडिको पाईला याछ से.मी टुलो		पछाडिको भन्दा अगाडिको पाईला १ से.मी भन्दा टुलो
घ	एकलै		माउ-बच्चा
	सँगै माउ(बाघको) पाईला वरिपरि छैन भने		बच्चा सँगै माउ(बाघ)को पाईला छ भने (चितुवाको आकारको बच्चालाई माउले एकलै छाड्दैन।)

दिसा अवलोकन

बाघको दिसा अन्य जनावरको भन्दा फरक किसिमको हुन्छ। यसको दिसाको रंग सेतो किसिमको हुने र दिसामा प्रसस्तै रौं एवं हड्डीका टुक्राहरु रहेको हुनाले अन्य जनावरको दिसावाट सजिलै छुट्टाउन सकिन्छ। तर चितुवाको दिसा सँग भुकिन सकिन्छ।

चिन्ह सर्वेक्षण

बाघले जंगलमा रुख तथा भुईमा नग्रांले कोतरेको चिन्हहरु तथा पिसाबको निसानाहरु छाडेको प्रसस्त मात्रामा भेट्न सकिन्छ । बाघलो आफ्नो आधार क्षेत्र निर्माण गर्ने समयमा रुखमा वा भुईमा नग्रांले कोर्ताने तथा पिसाब मार्फत निसाना बनाउने गर्दछ । सामान्य अवस्थामा रुखमा चितुवाले कोर्ताने तर बाघले जस्तै गरि भुईमा खुट्टाले कोर्ताने गर्दछ, यस्तो अवस्थामा भने कहिलेकाँही बाघ वा चितुवा

मध्ये कुन प्रजातीको चिन्ह हो भनि थाहा पाउन मुस्किल हुने गर्दछ । भुइमा कोतरिएको पंजा आकृती बिच (अघिल्लो दायाँ र बायाँ) को दुरी हेरेर बाघ र चितुवा कुन प्रजातिको हो भनी छुट्टाउन सकिन्छ । बाघले कोतरेको ठाँउमा दुई पंजा आकृति बीचको दुरि ६० देखि ७० से.मी. सम्म हुन्छ भने चितुवाले कोतरेको ठाँउमा यो दुरि १५ देखि २५ से.मी. सम्म हुन्छ ।

बाघको आवाज

अन्य जनावरको जस्तै बाघले पनि शारिरीक सम्पर्क राख्ने समय तथा अन्य अवस्थामा भिन्न भिन्न किसिमको आवाज निकाल्ने गर्दछ । बाघको आवाजमा ठुलो गर्जन आउने हुँदा बाघको आवाज पहिचान गर्न सजिलो हुन्छ ।

फोटोको माध्यमबाट

विभिन्न माध्यमबाट खिचिएका तस्वीरहरु मार्फत यसका शरिरका पाटाको आधारमा बाघको पहिचान गर्न सकिन्छ । आज भोलि बाघ पहिचान मात्र नभई सख्या गणनाको लागि पनि क्यामेरा ट्रयापिड विधिको प्रयोग गरि प्राप्त फोटोलाई आधार बनाईन्छ ।

आहारा प्रजातिहरुको Call Sign: आहारा प्रजाति र बादरले बाघ तथा चितुवाको उपस्थिति थाहा पाएको खण्डमा **Alaram Call Sign** दिने गर्दछन् ।

४. हात्ती

वैज्ञानिक नाम : *Elephas maximus*

नेपाली नाम हात्ती

अंग्रेजी नाम Asian Elephant

परिचय

संसारमा पाइने दुई प्रजातिको हात्ती मध्य जंगली हात्ती एसियाली महाद्वीपको भूमिमा पाइने सबैभन्दा ठूलो स्तनधारी प्रणी हो। जंगली हात्ती दक्षिण र दक्षिणपूर्व एशियामा फैलिएका १३ वटा देशहरुको जंगल र घाँसे मैदानमा बस्ने गर्दछन्। हिन्दु धर्म अनुसार हात्तीलाई भगवान गणेश रुपमा पूजा गर्ने चलन हाम्रो समाजमा पाइन्छ । IUCN red list अनुसार जंगली संकटापन्न प्रजातिको सुचीमा रहेको छ साथै विगत ७५ वर्षमा यसको जनसंख्या अनुमानित ५०% प्रतिशतले घटेको छ, र अनुमानित २०,००० देखि ४०,००० एसियाली हात्तीहरु जंगलमा बाँकी छन् ।). नेपालमा यस प्रजातिको कानुनी स्थिति राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ अन्तर्गत संरक्षित वन्यजन्तुको सुचीमा रहेको छ। नेपालमा जंगली हात्तीहरु तराई तथा चुरेक्षेत्रमा पुर्व मेची देखि पश्चिम महाकालीसम्म परापूर्वकालदेखि विचरण गरेको पाइन्छ। अहिले नेपालमा करिब २०० हात्तीहरु छुट्टाछुट्टै चारवटा भुण्डमा रहेको छ।

स्वभाव

हाती बुद्धिमान जीव मध्ये पछ्यो यो सामाजिक भएकाले जंगलमा समुहमा बस्ने गर्छ। सानो बच्चाको हेरचाह गर्न माउलाई समुहको अन्य पोथीहरूले पनि मद्दत गर्छन्। एकआपसमा संचारका लागि हातीले विभिन्न किसिमको आवाजहरू निकाल्ने गर्छ। हातीहरू शाकाहारी हुन्।

बासस्थान

हातीले घना जंगल, भुडी, अग्ला घाँसे मैदान तथा प्रशस्त पानी भएको क्षेत्र बासस्थानको रूपमा प्रयोग गर्दछ। हातीले बास, काँस, नर्कट, बरुवा, सिरुजस्ता घाँस र वर पिपल, गजहर, गुल्लरजस्ता बोट विरुवाका साथै विभिन्न जातका रुखका बोक्राहरू खाने गर्दछ। हाती साँझ-बिहान र राती जंगलमा चर्ने तथा दिउँसो भुडी अथवा शितल ठाउँमा आराम गर्ने गर्दछ। हातीहरू वर्षभरि एकै ठाउँमा बसि रहँदैनन्। खना, पानीको अवस्था, मौसमको अवस्था हेरी नियमित रूपमा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ घुमिरहन्छन्।

पहिचान विधि (Identification methods)

प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष विधि

प्रत्यक्ष (Direct Methods)

प्रत्यक्ष विधिले हातीको पहिचान गर्न सर्वप्रथम हातीको शारिरीक बनावट हर्ने गरिन्छ। हातीको टाउको ठूलो, सुंड लामो र आँखा सानो हुन्छ। भाले हातीको दुई वटा लामा दाहा हुन्छ भने पोथी हातीको दाहा छोटो र मसिनो हुन्छ। वयस्क हातीको शरीरको औसत उचाई २.७५ मि. र तौल ४-८ टनसम्म हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि

हातीलाई पहिचान गर्ने विभिन्न अप्रत्यक्ष विधिहरू रहेका छन्।

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

हात्ती शाकाहारि जनावर भएको कारण प्रसस्तै मात्रामा घाँस खाने गर्दछ। हात्तीको खानामा धेरै फाईबर हुने र हात्तीको पाचन शक्ति पनि कमजोर हुने हुदा हात्तीले दिनमा पटक पटक सम्म दिसा गर्दछ।

हात्तीको आवाज पहिचान

सुरक्षाको लागि विभिन्न आवाजहरु निकाल्छन्। जोडले निकालेको आवाजले विरोध जनाउँदछ भने सानो तथा दबेको स्वरले खुसी जनाउँछ। त्यस्तै सुँडलाई जमीनमा बजारेर निकाल्ने आवाजले डर र त्रास जनाउँछ। हात्तीले समुहबाट अलगिएको अवस्थामा समुह सँग सम्पर्कको लागि पनि आवाज निकाल्ने गर्दछ। हात्ती ठूलो जनावर भएपनि आवाज भने तिखो हुने गर्दछ।

call sign of prey base

५. जुरे दुम्सी

वैज्ञानिक नाम : *Hystrix inidica*

नेपाली नाम : जुरे दुम्सी

अंग्रेजी नाम: Indian Crested Porcupine

IUCN Red List: EN

परिचय

जुरे दुम्सी भारतमा पाइने मुसा प्रजातिको सबैभन्दा ठूलो प्रजाति मानिन्छ जुन भारतीय त्रउपमहाद्वीपमा व्यापक रूपमा वितरण भएको छ। जुरे दुम्सी प्रायः खाद्य स्रोतको रूपमा शिकार गर्ने गरिन्छ। यसको शरिरमा काँडा जस्ता भुत्ला हुन्छन् र यसैबाट यिनहरू फाइट पनि खेल्न सक्छ।

६. लगुना

वैज्ञानिक नाम : *Axis porcinus*

नेपाली नाम : लगुना

अंग्रेजी नाम: Hog Deer

IUCN Red list: Endangered species

परिचय

लगुना समुद्र सतहबाट ७५ मिटरदेखि ३०० मिटरसम्मको तल्लो भूभागमा पाइन्छ, र अग्लो घाँसे मैदानको वरिपरि देखिन्छ। लगुना मध्यम आकारको हिरण प्रजातिको प्रणी हो। IUCN red list को सुचीमा लगुना संकटापन्न प्रजातिको सुचीमा रहेको छ, साथै यसको जनसंख्या घट्दो कममा छ।

स्वभाव

लगुना प्रायः समुहमा भन्दा एकान्त रूपले बस्न खोज्ने वन्यजन्तु हो। यो शाहाकारी वन्यजन्तु हो। लगुना बिहान-बेलुकीको समयमा निकै सक्रिय हुने गर्दछ, तर अत्याधिक गर्मी तथा शिकारी वन्यजन्तुको जोखिम हुदा रातीको समयमा पनि सक्रिय हुने गर्दछ।

बासस्थान

लगुना खुला घाँसे ठाउँमा बस्ने गर्दछन् र जङ्गलबाट टाढा बस्न रुची गर्दछन्। लगुना कहिलेकाहीँ कृषि क्षेत्र र (scrubland) स्क्रबल्याण्डमा देख्न सकिन्छ। नेपालमा लगुना मुख्यतया चितवन, बर्दिया र शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज वन्यजन्तु केन्द्रत छन्।

पहिचान विधि (Identification methods)

प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष विधि

प्रत्यक्ष (Direct Methods)

प्रत्यक्ष विधिमे लगुना पनि जरायो जस्तो हुने भएकाले यसलाई जरायो नै भन्ने गरेको पाइन्छ। लगुना ११०-११५ से.मि लामो र लगभग ३६-५०कि.ग्रा. वजनको हुन्छ। यसको शरिरको भुत्ला गेरु खैरो रंगको हुने गर्दछ। भाले लगुनाको रंग पोथीको भन्दा अलि गाढा हुने गर्दछ, साथै भालेको सींग हुन्छ जुन तीन शाखामा विभाजित हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि

लगुनालाई यसका पंजाको आकृति र बड्कौलाको आधारमा पहिचान गर्न सकिन्छ।

पंजाको आकृती (Foot print)

दिसा अवलोकन (Pellets)

लगुनाहरु सामान्यतया घाँसेमैदानमा बस्ने गर्दछन् । यसअर्थमा घाँसेमैदान पनि लगुना पहिचान गर्ने आधारको रूपमा लिन सकिन्छ ।

७. खिया थोप्ले बिरालो (Rusty Spotted Cat)

वैज्ञानिक नाम : *Prionailurus rubiginosus*

नेपाली नाम : खिया थोप्ले बिरालो

अंग्रेजी नाम: Rusty Spotted Cat

IUCN Red list: Near Threaten

परिचय

खिया थोप्ले बिरालो बिरालो परिवारको सबैभन्दा सानो प्रजातिको बिरालो हो । भारत, श्रीलंका र नेपालमा थोरै मात्र पाइने, खिया दाग भएका बिरालाहरू पहिले ओसिलो जंगलमा मात्र बस्ने मानिन्थ्यो। हालैका रेकर्डहरूले बिरालाहरू सुक्खा जङ्गल, बाँसको जङ्गल, जङ्गली घाँसे मैदान, सुक्खा स्क्रबल्याण्ड(scrubland) र चट्टानी पहाडी भेगहरूमा पनि हुने देखाएको छ। यसको जनसंख्या विश्वमा घट्दो क्रमको छ साथै नेपालमा यस प्रजातिमा अनुसन्धान बिरलै छ।

स्वभाव

खिया थोप्ले बिरालो धेरै सक्रिय र फुर्तिलो र राम्रो पर्वतारोहीको रूपमा देखिन्छ । यस बिरालोले रुख चढेर पनि शिकार गर्ने गर्दछ प्राय यसले जमिनमा शिकार गर्ने गर्छ । खिया थोप्ले बिरालो निशाचर हो । यो रातको समयमा सक्रिय हुने गर्दछ ।

बासस्थान

खिया थोप्ले बिरालो ओसिलो जंगल, सुक्खा जङ्गल, बाँसको जङ्गल, जङ्गली घाँसे मैदान, सुक्खा स्क्रबल्याण्ड(scrubland) र चट्टानी पहाडी भेगहरू बसोबास गर्ने गर्दछ । नेपालमा यो प्रजातिको बिरालो बर्दिया र शुक्लाफाटा राष्ट्रिय निकुञ्जमा पाइने गरेको छ ।

territory

पहिचान विधि (Identification methods)

प्रत्यक्ष (Direct Methods)

खिया थोप्ले बिरालो प्रत्यक्ष रूपमा हेर्दा शरिर पातलो तथा घरेलु बिरालो भन्दा सानो हुने गर्दछ । खिया थोप्ले बिरालोको भुत्ला सानो र मुलायम हुन्छ । यसको शरिर खैरो रंगको हुने गर्छ जस्मा खिया रंगको सानो थोप्लाहरू गर्छ । तिनीहरूको टाउको छोटो, गोलाकार र आँखाको भित्री किनारहरूमा दुईवटा सेतो रेखाको चिन्ह देखिन्छ । त्यसको प्रत्येक गालामा धेरै रातो खैरो रेखाहरू देखिन्छन्, तथा चिउंडो र गाला सेतो रंगका हुन्छन्। तिनीहरूको आँखा ठूलो हुन्छ साथै आँखाको नानी खैरो रंगको हुने गर्छ । खिया थोप्ले बिरालोको शरिरको लम्बाइ ३५-४८ से.मि. छ । पुच्छरको लम्बाइ १५-३० से.मि र त्यसको तौल १-१.६कि.ग्रा.हुन्छ ।

अप्रत्यक्ष विधि

खिया थोप्ले बिरालोलाई पहिचान गर्ने विभिन्न अप्रत्यक्ष विधिहरू रहेका छन् ।

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन:

खिया थोप्ले बिरालो आवाज

फोटोको माध्यमबाट: क्यामेरा ट

८. हुडार (Striped Hyena)

वैज्ञानिक नाम : *Hyaena hyaena*

नेपाली नाम : हुडार

अंग्रेजी नाम: Striped Hyena

IUCN Red list: Near threatened

परिचय

हुडार अफ्रिकादेखि मध्य तान्जानिया, अरबी प्रायद्वीप, टर्की, मध्य एसिया र भारतीय उपमहाद्वीप

सहित नेपालमा पाइन्छ। नेपालमा यिनीहरू मध्यदेखि पश्चिम तराईसम्म तल्लो भूभागमा र संरक्षित क्षेत्रभित्र र बाहिर १०० मिटरदेखि १७५० मिटरको उचाइका क्षेत्रमा पाइने गर्छन्। को हुडारको कुल अनुमानित जनसंख्या विश्वभर १०,००० भन्दा कम भएको पाइन्छ। नेपालमा हुडारको जनसंख्या १०० भन्दा कमको अनुमान गरिएको छ।

स्वभाव

हुडार एक निशाचर स्क्र्याभेन्जर हो जसले अनगुलेट शवहरू, हड्डीहरू, लिगामेन्टहरू र कार्टिलेजहरू खाने गर्छ। तर आवश्यकता अनुसार स्क्र्याभेन्जिङ र प्रिडेिटिंग बीच स्विच गर्न सक्छ त्यसैले तिनीहरूलाई 'अवसरवादी शिकारी' भनिन्छ। हुडार धेरै आक्रामक मानिदैन र सामान्यतया अन्य वन्यजन्तुहरूसँग सम्पर्कबाट टाढा रहन्छ।

वासस्थान

हुडार प्रायः कम वन ढाक्ने र पानीका स्रोतहरू भएका अधिक खुला, अर्ध-सुक्खा र चट्टानी वासस्थानमा बस्ने गर्छ।

प्रत्यक्ष विधि (Direct methods)

हुडार एक मध्यम आकारको शिकारी हो जसको कान पहेंलो रंगको साथै चुच्चो हुन्छ। यसको पुच्छर कालो रंगको हुन्छ। तिनीहरूको थूथन, कान र घाँटी पूरै कालो हुन्छ, तर तिनीहरूको शरिर सुनौलो पहेंलो, खैरो हुने गर्छ। शरीर र खुट्टामा भने कालो पट्टा हुने गर्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

हुडार पहिचान गर्ने विभिन्न अप्रत्यक्ष विधिहरू रहेका छन्।

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

हुँडार आवाज: हुँडारले टाउको माथि गरेर अनौठो किसिमको आवाज निकाल्ने गर्दछ ।

१. तराई लंगुर (Terai Grey Langur)

वैज्ञानिक नाम : *Semnopithecus hector*

नेपाली नाम : तराई लंगुर

अंग्रेजी नाम: Terai Grey Langur

IUCN Red list: Near threatened

परिचय

तराई लंगुर नेपालभर ६० मि.देखि १५०० मि. सम्मको उचाइमा पाइन्छ । तराई लंगुरहरू भारतीय उपमहाद्वीपको जंगलमा, खुला हल्का जंगल भएको बासस्थान, र शहरी क्षेत्रहरूमा हुन्छन्। विश्वमा यसको जनसंख्या १०००० भन्दा कम भएको मानिन्छ, साथै यसको जनसंख्या घट्दो क्रममा छ ।

स्वभाव

तराई लंगुर मुख्यतया स्थलीय, दैनिक, र बहु-पुरुष अथवा बहु-महिला समूहहरूमा बस्ने गर्दछ। यसको आहारको मुख्यता फलफूल, घाँसको टुक्रो र बाली हो ।

बासस्थान

तराई लंगुर नदी र सालको जंगलहरू पाइन्छ । तराई लंगुर भारत, भुटान र नेपालको मूल निवासी हो। यो हिमालयन तराई, शिवालिक पहाडहरूमा १६०० मिटरसम्म उच्च उचाइमा वितरित छ।

Territory: अग्ला रुखहरू र जङ्गली गजा जस्ता आहारा हुने वनस्पति भएको क्षेत्रमा तराई ग्रे लङ्गुर बसोबास गर्दछ ।

प्रत्यक्ष विधि (Direct methods)

तराई लंगुर कालो अनुहार र चाँदी-खैरो भुत्ला भएको हुन्छ । शरीरको लम्बाइ ६०-७५ सेमी छ ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)M : भट्ट हेर्दा मानिसकै जस्तो पञ्जा देखिन्छ ।

दिसा अवलोकन:

लंगुरको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

१०. घोरल

वैज्ञानिक नाम : *Naemorhedus goral*

नेपाली नाम : घोरल

अंग्रेजी नाम: Common Goral

IUCN Red List: NT

परिचय

घोरल बाखा जस्तै वन्यजन्तु हो। घोरलहरू भुटान, उत्तरी भारत लगायत सिक्किम र अरुणाचल प्रदेश, नेपाल, दक्षिणी तिब्बत र सम्भवतः पश्चिमी म्यानमार लगायत हिमालयका जंगलहरूमा पाइन्छ। नेपालमा सातवटा राष्ट्रिय निकुञ्जहरूमा, खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज, रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज, लाङटाङ राष्ट्रिय निकुञ्ज, मकालु-वरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज र शे-फोक्सुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्जका साथै अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र, ढोरपाटन शिकार आरक्ष र पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्जमा घोरल पाइन्छ। बासस्थानको क्षतिको कारण यस प्रजातिको जनसंख्या उल्लेखनीय रूपमा घट्दै गएको मानिन्छ।

स्वभाव

घोरल सामाजिक प्राणी हुन्। तिनीहरू प्रायः ४ देखि १२ सानो समुह बनाउँछन्। घोरलहरूका विभिन्न शिकारीहरू छन् र खतरा महसुस गर्दा, तिनीहरू hizz वा हाच्छिउँको आवाजमा स्वर दिन्छन्।

बासस्थान

घोरलहरू बहुवंशी हुन्छन्। यसको अर्थ भालेले एकभन्दा बढी पोथीसँग सम्बन्ध राख्छन्। घोरलहरू शाकाहारी हुन्छन्। तिनीहरूको आहारमा सामान्यतया पातहरू, घाँसहरू, जडीबुटीहरू, जराहरू, अंकुरहरू, र टि्वगहरू समावेश हुन्छन्। घोरल बासस्थानको विस्तृत दायरामा खुला घाँसे प्याचहरू सहित कम जंगली क्षेत्रहरूमा बस्छन्।

प्रत्यक्ष विधि (Direct methods)

घोरल हेर्दा बाखा जस्तै देखिने गर्छ । घोरलको पुच्छर छोटो हुन्छ र शरिरको भुत्ला खैरो-खैरो रंगको हुन्छ । घोरल ९५ देखि १३० से.मि. लम्बाइ र ३५-४२ कि.ग्रा। तौलको हुन्छ। भालेहरूको घाँटीमा छोटो पिण्ड हुन्छ। भाले र पोथी दुवैको पछाडि घुम्ने सीगंहरू हुन्छ, जसको लम्बाइमा १८ से.मि. सम्म बढ्ने गर्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

फोटोको माध्यमबाट

११. थार (Sumatran Serow)

वैज्ञानिक नाम : *Capricornis sumatraensis*

नेपाली नाम : थार

अंग्रेजी नाम: Sumatran Serow

IUCN Red List: NT

परिचय

थार थाई-मलय प्रायद्वीप (Thai-Malayan Peninsula) र इन्डोनेसियाको सुमात्रा टापुमा पहाडको जंगलमा रहेको मुख्य भूमि सेरोको उप-प्रजाति हो। थार बासस्थानको क्षति र शिकारका कारण खतरामा परेको छ। विश्वमा पाइने सबै उप-प्रजातिमध्ये थार नेपालमा मात्र पाइन्छ।

स्वभाव

थार लजालु स्वभावको हुने गर्छन्। सामान्यतया एक्लो बस्ने गर्छन् कुनै बेला साना समूहहरू बस्ने गर्छन्। थार बसोबासका ट्रेलहरूले निर्दिष्ट क्षेत्रहरूमा पुग्न प्रयोग गरिने मार्गहरू संकेत गर्दछ। यद्यपि थारले आफ्नो प्रायः सबै समय जमिनमा बिताउँछ, तिनीहरू राम्रो पौडी खेल्ने हुन्छ। थार वीचको आक्रामक मुठभेडहरू पूर्ण रूपमा वर्णन गरिएको छैन।

बासस्थान

थार हिमाली क्षेत्रमा २०० देखि ३००० मिटरको उचाइमा पाइन्छ। थार ठाडो र घना जंगल क्षेत्र र नम र बाक्लो रूपमा हुने जंगली खाडलहरूमा पाइने गर्छ। यो मुख्यतया जङ्गलमा बस्छ र अक्सर चट्टान नजिकै पाइन्छ। थार चुरिया- हिमालय शृङ्खला उचाइहरू वीचको ५०० मि. र ३,०५० मि. भेटिन्छ।

Territory

थारहरूले गोबरको थुप्रो प्रयोग गरेर क्षेत्र सीमाहरू चिन्ह लगाउँछन् । थार भालेको क्षेत्र १६ हेक्टर र पोथीको क्षेत्र १०.२ हेक्टर भएको पाइन्छ । भालेहरूको बिचमा क्षेत्रहरू कहिलेकाहीं ओभरल्याप हुन्छन् र एउटै लिङ्गको व्यक्ति मुठभेड गर्दा सामान्यतया आक्रामकताको परिणाम हुन्छ ।

प्रत्यक्ष विधि (Direct methods)

शरीरको आकारमा, थार बाखा वा मृग जस्तै देखिन्छ । तिनीहरू सामान्यतया गाढा खैरो वा कालो रंगका हुन्छन् र तिनीहरू सीड टुप्पो तिर साँघुरो हुन्छन् । भाले र पोथी दुवैको तौल ३० देखि ४५ किलोग्राम बीचको रहेको पाइन्छ, जसको लम्बाइ औसत १२ देखि १६ सेन्टिमिटर हुन्छ । थारलाई प्रत्यक्ष विधिबाट पहिचान गर्दा शरिरिक बनावोट हर्ने गरिन्छ ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

घोरलको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

१२. चौका (Four Horned Antelope)

वैज्ञानिक नाम : *Tetracerus quadricornis*

नेपाली नाम : चौका

अंग्रेजी नाम: Four- horned Antelope

IUCN Red List: VU

परिचय

चौका सबैभन्दा सानो एसियाली बोभिडहरू(bovid) मध्ये एक हो। चौका भारत र नेपाल मा पाइन्छ । चौका नेपाल र भारतको दक्षिणी भागको मूल निवासी हो। यो नेपालको पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्ज, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज र आसपासका क्षेत्रमा पाइन्छ। नेपालमा यस प्रजातिको कानूनी स्थिति राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, १९७३ अन्तर्गत संरक्षित रहेको छ । बासस्थानको क्षतिको कारण यो संरक्षित सूचीमा छ। मासु र छालाका कारण राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा यसको कारोबार हुने गरेको छ ।

स्वभाव

चौका मुख्यतया दिनको समयमा सक्रिय हुन्छन्। तिनीहरू प्रकृति द्वारा एकान्त छन् तर ३ देखि ५ को समूह बनाउने गर्छन् । चौका लजालु र मायालु स्वभावका हुन्छन् ।

बासस्थान

चौकाहरू घाँसहरू वा भारी भूमिगत, र जल निकायहरू नजिकबाट महत्त्वपूर्ण आवरण भएको क्षेत्रहरूमा बस्छन् । तिनीहरू मानव बसोबास क्षेत्रहरूबाट टाढा बस्ने गर्छन्। चौका प्रायः पहाडी भूभागमा खुला, सुख्खा, पातलो जंगलमा पाइन्छ। चौकाका प्राथमिक खानाहरू घाँस, पातहरू र फलहरू हुन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct methods)

चौकाको आयु ८ देखि १० वर्ष हुन्छ। शरीरको रंग खैरो देखि रातो हुन्छ। भलेको टाउकोमा चारवटा सिङ्ग हुन्छन्। यसको उचाइ ०.६५ मिटर र तौल १५ किलोदेखि २५ किलोग्रामसम्म हुन्छ। शरीरको लम्बाइ ८०-१०० से.मि.हुन्छ। शरिर हल्का खैरो देखि रातो रंग हुने गर्छ, उमेर संग अधिक पहेलो हुने गर्छ।

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन (Pellets)

चौकाको आवाज

१३. बाह्रसिंह (Swamp Deer)

वैज्ञानिक नाम : *Cervus duvaceli*

नेपाली नाम : बाह्रसिंह

अंग्रेजी नाम : Swamp Deer

IUCN Red list: VU

National Status: EN

परिचय

बाह्रसिंह भारतीय उपमहाद्वीपमा फैलिएको हिरण प्रजाति हो। यो विश्वमा नेपाल, भारत र पाकिस्तानको मूल निवासी हो। यो नेपालको शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा पाइन्छ। DNPWC (2019) को वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार यसको जनसंख्या २३२५ छ। नेपालमा यस प्रजातिको कानूनी स्थिति राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, १९७३ अन्तर्गत संरक्षित छ। यसको बासस्थान हानि र शिकारी को कारण यो सुरक्षित सुचीमा रहेको हो। यसको मासु, सिङ्गल र छालाका कारण राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा कारोबार हुने गरेको छ।

स्वभाव

बाह्रसिंह सामाजिक प्राणी हो। यसका भाले र पोथी छुट्टै छुट्टै समूह बनाएर बस्छन्। यसले जाडोयाममा प्रजननको बेलामा मात्र जोडी बनाउँछ। यसको चर्न जाने र फर्कने बाटो एउटै हुन्छ। खतराको आभास भएमा यो जङ्गलतिर नगई घाँसघारी तिर भाग्छ। यसको भुण्ड

निश्चित विचरण स्थानमा १०-३० वर्ग कि.मि. को क्षेत्रसम्म फैलिएको हुन्छ। बाह्रसिंहको आहारमा विविधता हुन्छ। यसको खाद्य व्यवहार मौसम र उपलब्धता अनुसार फरक हुन सक्छ। तर यसको मुख्य आहारा भनेको घाँस र झारपात नै हो। यसले जमिन र पानीमा भएका बुटारू पनि खाने गर्छ। वर्षायाममा छरिएर रहने यो प्रजाति सुख्खा मौसमको आगमनसँगै पानी र खानाको स्रोतका सिमितताले गर्दा एउटै वथानमा २५० ओटासम्मको भ्रुण्ड बनाएर बस्छ

बासस्थान

बाह्रसिंह दलदलयुक्त क्षेत्र र घाँसे मैदानमा बस्न मन पराउँछ। यसको बासस्थान समुन्द्री सतहदेखि १००-३०० मि. उचाइसम्म हुन्छ। बाह्रसिङ्गे हाल नेपाल र भारतमा मात्र पाइन्छ। यो पाकिस्तान र बङ्गलादेशबाट लोप भइसक्यो। नेपालमा यो बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज र शुक्लाफाँट वन्यजन्तु आरक्षमा मात्र पाइन्छ। भारतमा भने उत्तर र मध्य भागमा पाइन्छ। यसको संख्या घट्दै गइरहेको छ। नेपाल र भारतमा गरी यसको अनुमानित संख्या ३४५०-४२०० सम्म छ भने नेपालमा मात्रै १६५०-१८०० सम्म रहेको छ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि(Direct methods)

भालेका दुवै सिंगहरू मिलाउँदा बाह्र ओटा हाँगाहरू हुनेभएकाले यसलाई बाह्रसिंह भनिन्छ। यो ठुलो वर्गको जरायो हो। भालेको रङ जाडोमा खैरो, गर्मीमा रातो-खैरो र तल्लो भागमा सेतो हुन्छ। पोथी भालेभन्दा फिक्का रङ्की हुन्छे। यसको पुच्छर छोटो हुन्छ भने कान गोलाकार हुन्छ। वयस्क बाह्रसिङ्गेको लम्बाई १८०-१९० से.मि. हुन्छ। भाले र पोथीको उचाई क्रमशः १२०-१३५ से.मि. र ११५ से.मि. हुन्छ भने वजन चाहिँ १७०-२०० कि.ग्रा. र १४०-१४५ कि.ग्रा. हुन्छ। यसको सुँघ्ने क्षमता प्रबल हुन्छ, जसले शिकारीहरूबाट बच्न मद्दत गर्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

बाह्रसिंहको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

बाह्रसिंहको पहिचान फोटोको माध्यमबाट पनि गरिन्छ । यसको लागि क्यामेरा trap, क्यामेराबाट गरिन्छ ।

१४. जरायो (Sambar)

वैज्ञानिक नाम *Cervus unicolor*

नेपाली नाम जरायो

अंग्रेजी नाम Sambar Deer

IUCN Red list VU

National Status

परिचय

जरायोका धेरै उप-प्रजातिहरू हुन्छन् जुन हुन्छन्, तर यसलाई सबैभन्दा ठूलो (Oriental deer) भनेर चिनिन्छ जसको भालेहरू ५५० कि.ग्रा. सम्म पुग्छन्। यो ठूलो जरायो हो । जरायो घाँसे मैदान,

पाइने गरिन्छ । तिनीहरू नेपालका सबैभन्दा ठूला मृग हुन् जसको उचाइ १५० से.मि.सम्म र तौल लगभग २२५-३२० कि.ग्रा. हुन्छ। जरायोको हालको जनसंख्या घट्दै गएको मानिन्छ, अनुमानित १२०० परिपक्व जरायोहरू नेपालको उप-जनसंख्याहरूमा फैलिएको पाइन्छ ।

स्वभाव

जरायो प्रायः एक्लो जनावर मानिन्छ, र लगभग यो समुह अथवा बथानमा कहिल्यै भेटिने गर्दैन । जरायोहरू निशाचर हुन् र सँगै बथान गर्दैनन्। तिनीहरू शाकाहारी हुन् जसले विस्तृत दायरा चर्छन् जसमा घाँस, भाडी र रूखहरूको पात खाने गर्छन् । तिनीहरू सजिलैसँग आफ्नो शरीरलाई पूर्ण रूपमा पौडी खेलन सक्छन्।

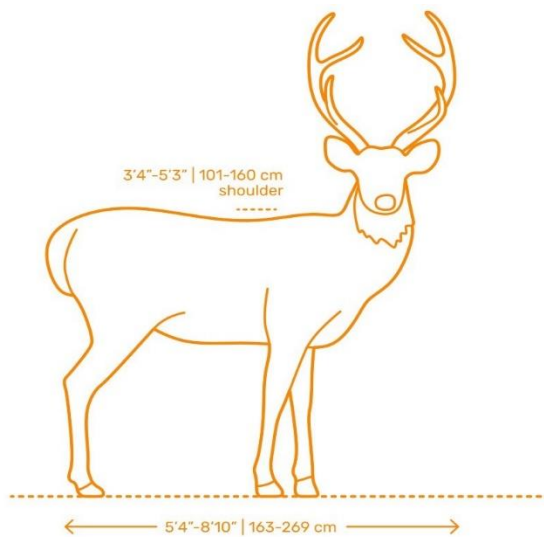
बासस्थान

जरायो सामान्यतया तराई क्षेत्रका घना सालको जंगल नदीजन्य वनहरू पाइन्छ । जरायो उष्णकटिबंधीय वर्षावन, सदाबहार र मिश्रित वनहरू मा पाइन्छ। तिनीहरू पर्याप्त पानी उपलब्ध भएको बासस्थानमा बस्छन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

प्रत्यक्ष विधिले वन्यजन्तुको पहिचान गर्दा शरिरको रंग र बनावट हर्ने गरिन्छ । जरायो नेपालमा पाइने उपप्रजातिहरू मध्य निकै ठूलो जरायो हो । जरायोको शरिरमा गाढा खैरो रंगको अलिक लामो भुत्ला र ठूला फैलिने सिंग हुने गर्छन् । जरायोको उचाइ १५० से.मि.सम्म र तौल लगभग २२५-३२० कि.ग्रा. हुन्छ।

आकार र रूपमा भिन्न ओरिएन्टल जरायो तौलमा केही वयस्क नेपालको सबैभन्दा बाकलो साल जंगलमा

अप्रत्यक्ष विधि

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

जरायोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

१५. मलाहा बिरालो (Fishing Cat)

वैज्ञानिक नाम *Felis viverrina*

नेपाली नाम मलाहा बिरालो

अंग्रेजी नाम Fishing Cat

IUCN Red List EN

परिचय

मलाहा विरालो दक्षिण र दक्षिणपूर्व एशियामा पाइने मध्यम आकारको जंगली विरालो हो। यसको खुट्टा र पुच्छर छोटो, तथा अनुहारको आकार गोलो तर लम्बिएको हुन्छ। नेपालमा बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज बाहेक कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्ष, पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्ज,

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, र शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्जलगायत नेपालको दक्षिणी तराईका सबै संरक्षित क्षेत्रहरूमा मलाहा विरालाहरू पाइन्छ। माछा मलाहा विरालोलाई सिमसार विरालो पनि भनिन्छ किनभने यो सिमसार क्षेत्रमा मुख्यतया माछाको शिकारमा निर्भर गर्दछ।

स्वभाव

मालहा विरालो निशाचर हो र माछा बाहेक भ्यागुता, सर्प, चरा, र ठूला जनावरहरूको शवमो शिकार गर्दछ। मलाहा विरालो एकान्तमा बस्न खोज्ने प्राणी हो। तिनीहरू अत्यन्त बलियो र सक्षम पौडीबाजहरू हुन्, प्रायः माछाको शिकार गर्दा धेरै टाढासम्म पौडी खेल्न सक्छन्।

वासस्थान

मलाहा विरालो सामान्यतया सिमसारमा पाइन्छ, दलदली घाँसे मैदान र नदी र तालहरूको किनारहरू हुन्छन्। मलाहा विरालोहरू अपेक्षाकृत अनुकूलनीय प्राणीहरू हुन् र केही मानव बस्ती नजिकै सहर उपनगरहरूमा बस्छन् जहाँ वनस्पतिहरू निकै थोरै हुने गर्छन्।

Territory

यी जनावरहरू धेरै हदसम्म क्षेत्रीय हुन्छन् र २२ वर्ग कि.मि.सम्म घरको दायरा ओगटेका हुन्छन् (यद्यपि महिलाहरूमा प्रायः दायराहरू धेरै सानो हुन्छन्)। एक पुरुषको क्षेत्रले क्षेत्र भित्र धेरै महिलाहरूको क्षेत्रलाई ओभरल्याप गर्दछ।

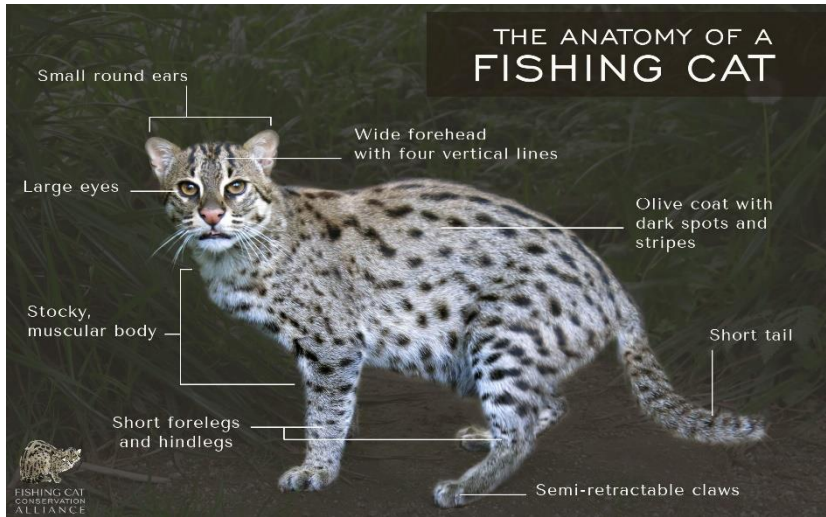
पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

प्रत्यक्ष विधिले वन्यजन्तुको पहिचान गर्दा शरिरको रंग र बनावट हर्ने गरिन्छ। मलाहा विरालो वयस्कको लम्बाइ ५७-७८ से.मि. र तौल ५-१६ के.जी बीचको हुन्छ। मलाहा विरालोमा जैतून रंगको खैरो कोट संग छोटो खुट्टा भएको हुन्छ। यसको शरिरमा पिठुड तिर समानान्तर कालो लामो रेखाहरू हुन्छ। घाँटीमा अनुदैर्घ्य पट्टीहरू हुन्छ साथै गालाको रंग फिक्का हुने गर्छ जस्मा दुईवटा गाढा धारहरू हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

मलाहा बिरालोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

१६. चितुवा (Common Leopard)

वैज्ञानिक नाम *Panthera pardus*

नेपाली नाम चितुवा

अंग्रेजी नाम Common Leopard

IUCN Red List

परिचय

नेपालमा थोप्ले चितुवा, ध्वाँसे चितुवा, हिउँ चितुवा गरी तीन प्रकारको चितुवा पाइन्छ, यसमध्ये थोप्ले चितुवा (चितुवा) सबै किसिमको हावापानीमा बाँच्न सक्ने हुनाले नेपालको प्रायः सबै राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष र संरक्षण क्षेत्रमा पाइन्छ। बासस्थान विनासका कारण यो वन्यजन्तुको संख्या कमी आएको भएतापनि हालका वर्षहरूमा पहाड तथा तराई क्षेत्रमा सामुदायिक वनहरूमा यसको संख्यामा अत्यधिक वृद्धि भएको अनुमान गरिएको छ।

स्वभाव

शरीरिक दृष्टिले बाघभन्दा केही सानो भएतापनि चितुवा अति चनाखो वन्यजन्तु हो। यो पनि जंगलमा एकलै विचरण गर्छ। चितुवा तीव्र गतिमा दौडन सक्छ, र नदीमा पौडन सक्छ। साथै यो वन्यजन्तु रुख चढ्न र हामफाल्न पनि सिपालु हुन्छ।

बासस्थान

चित्तुवाले प्रसस्त आहार प्रजाति भएको जंगलका साथै भाडी र बूट्यान भएको गाउँ छेउको जंगललाई मुख्य बासस्थानको रूपमा प्रयोग गर्ने गर्छन् । बाघजस्तो यो घना बाक्लो जंगलमा मात्र बस्दैन । जंगलमा यसको शत्रु वा शिकारी बाघ भएकाले पनि यसले जंगलको किनारा क्षेत्र वा गाँउ नजिकको जंगल क्षेत्रमा बस्ने गर्छन् ।

Territory

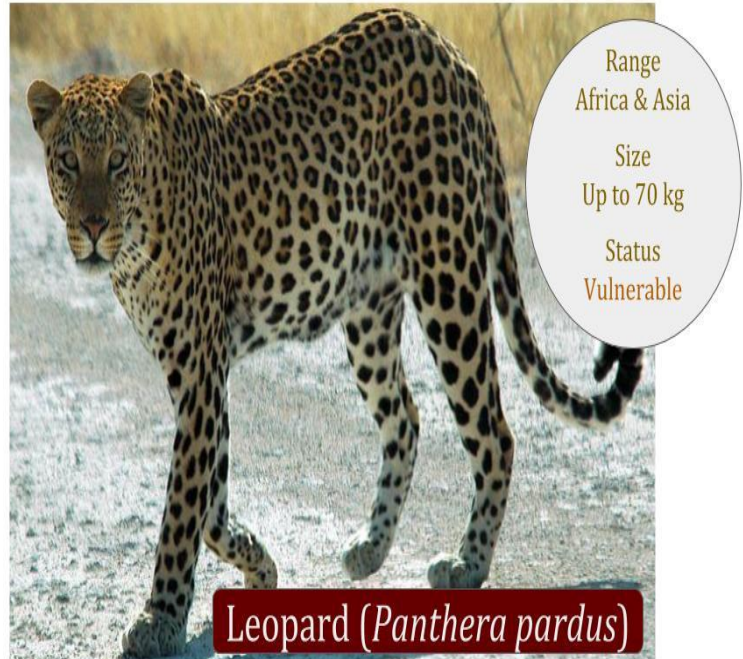
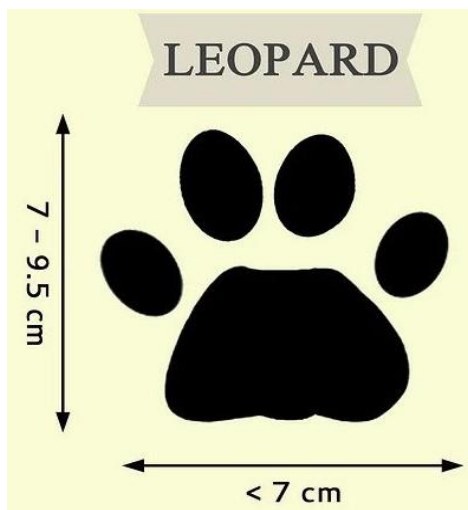
पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

चित्तुवा विरालो परिवार भित्र पर्छ। यसको शरिर भरी छालामा पहेलो भूईमा कालो थोप्लाहरु हुन्छ । यसको घाँटी, छाति, पेट र पछिल्लो खुट्टाको भित्री भागमा सेतो, भूईमा कालो थोप्लाहरु हुन्छन् । यसको टाउको गोलो, छोटो नाक र लामो पुच्छर हुन्छ। यसको पञ्जामा तिखो नङ्गा हुनुका साथै दाँत बलियो हुन्छ। एउटा वयस्क भाले चित्तुवाको लम्बाई २.१५ मि. र तौल ५२ के. जी. सम्म हुन्छ भने पोथीचाहिँ लगभग २ मि. लामो र ३९ के.जी. सम्म तौल भएको हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

चितुवाको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

१७. खैरो ओत (Smooth Coated Otter)

वैज्ञानिक नाम: *Lutrogale perspicillata*

नेपाली नाम : खैरो ओत

अंग्रेजी नाम : Smooth-coated Otter

IUCN Red List

परिचय

नेपालमा खैरो ओत, सानो ओत तथा कालो ओत गरी तीन प्रकारका ओतहरू पाइन्छ, जसमध्ये कालो तथा खैरो ओत नेपालको विभिन्न स्थानमा भेटिएका छन्। ओत नेपालको तल्लो भू भागमा तथा पहाडी क्षेत्रमा समेत दिगो पानीको श्रोत भएको स्थानहरूमा पाइन्छ। ओतहरू पानीको श्रोत नजिक समुहमा बस्ने, एकागामी र माछा लगायतका अन्य स-साना जनावरहरू तथा चराहरू खाने स्तनधारी प्राणी हो।

स्वभाव

ओतको समुहलाई पोथीले नेतृत्व गर्छ। आफ्नो समुह भित्र एकआपसमा हरेर, छोएर, जीउ हल्लाएर तथा अन्य समूहसँग सम्बन्ध स्थापना गर्न यसले विशेष किसिमको वासनादार ग्रन्थीको प्रयोग गर्छ। यो वासनादार ग्रन्थी यसको पुच्छर मुनी रहेको हुन्छ। यो ग्रन्थीको प्रयोग विशेष प्रकारको रुखमा, ठूला चप्लेटी ढुङ्गाहरूमा तथा नदीकिनारहरूमा गर्दछ। खैरो ओतले यही वासनादार ग्रन्थी छर्केर तथा दिसा गरेर आफ्नो क्षेत्र कायम गर्छ।

वासस्थान

खैरो ओत तराई क्षेत्रका ठुला नदीहरु, सिमसार, दलदल, पोखरीको आसपास तथा धानखेतहरु समेत बस्छ । यिनीहरु पानी नजिकै भएको स्थान धेरै मन पराए तापनि उपयुक्त बासस्थान खोजीमा टाढाटाढा पनि हिड्छन् ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

यसको लाम्चो, मोटो शरीर, छोटो खुट्टा, जालीदार पैताला तथा तिखा नङ्गाहरु हुन्छन् । यसको घाँटी तथा टाउकोको गोलाई भण्डै बराबर हुन्छ । वयस्क खैरो ओतको वजन ७ -११.४ कि.ग्रा. सम्म हुन्छ । यसको टाउकोदेखि पुच्छरसम्मको लम्बाई करिब १३० से.मि. हुन्छ । अरु ओतहरुको भन्दा यसको शरीरको रौं छोटो, चम्किलो, बाक्लो तथा मुलायम हुन्छ साथै यसले पानीलाई शरीरभित्र छिर्नबाट समेत बचाउँछ । शरीरको तल्लो भागमा यी पानी छेक्ने रौंहरु हल्का तथा गाढा खैरो र माथिल्लो भागमा खैरो हुन्छ ।

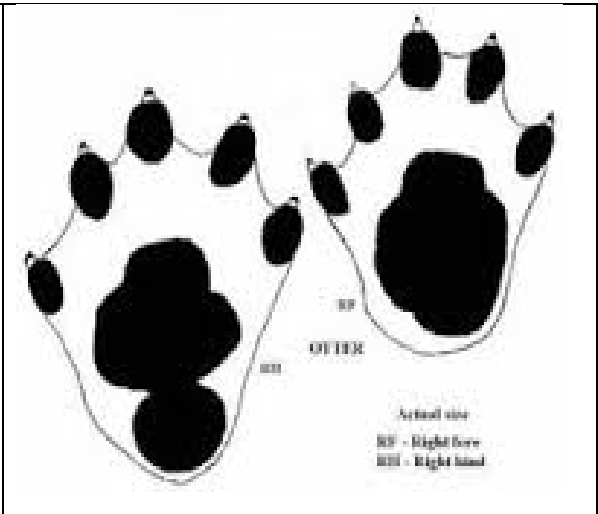

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

ओतको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

१८. काठे भालु (Sloth Bear)

वैज्ञानिक नाम: *Melursus ursins*

नेपाली नाम: काठे भालु

अंग्रेजी नाम: Sloth Bear

परिचय

नेपालमा हिमाली खैरो भालु, हिमाली कालो भालु र काठे भालु गरी तीन प्रजातीका भालु पाइन्छन् । यसमध्ये काठेभालु नेपालको तराईका संरक्षित क्षेत्रहरूमा पाइन्छ । कुनै समयमा नेपालको जंगलमा भालुको संख्या प्रसस्त भए पनि हाल वासस्थान विनास र चोरी शिकारका कारण यस वन्यजन्तुको संख्या घट्दो स्थितिमा रहेको छ । राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ अनुसार यस वन्यजन्तुलाई संरक्षित वन्यजन्तुको सूचीमा नराखिएको भए तापनि यसको संख्या सन्तोषजनक रूपमा नभएको पाइन्छ । नेपालमा काठे भालुको संख्या कति छ, यकिन गर्न सकिएको छैन ।

स्वभाव

सहवासको समय वा बच्चा साथमा भएको बेला बाहेक यो वन्यजन्तु जंगलमा एकलै विचरण गर्छ । तिनीहरू निशाचर हुन्, यद्यपि पोथीहरू बच्चाहरूसँग दिउँसो बढी सक्रिय हुन्छन् । काठे भालुहरू हाइबरनेट गर्दैनन् । तिनीहरू रूखका भाँचएका हाँगाहरूबाट आफ्नो दिनको ओछ्यान बनाउँछन् र ओसिलो मौसममा गुफाहरूमा आराम गर्छन् ।

बासस्थान

भालुले बासस्थानका रूपमा प्रशस्त खाना भएको घना जंगल क्षेत्र मन पराउँछ । गर्मी वा बर्षातको समयमा भालु गुफा वा दुलोमा बस्छ भने हिउँदको समयमा खुला जंगलमा बस्ने गर्छ । काठे भालुहरू विभिन्न प्रकारका सुख्खा र चिसो जंगलहरूमा र केही अग्लो घाँसे मैदानहरूमा बस्छन् ।

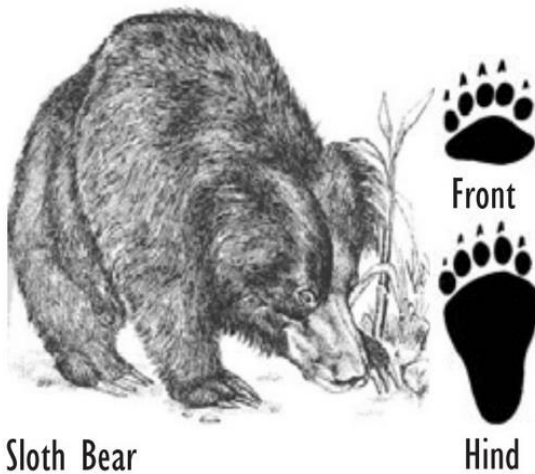
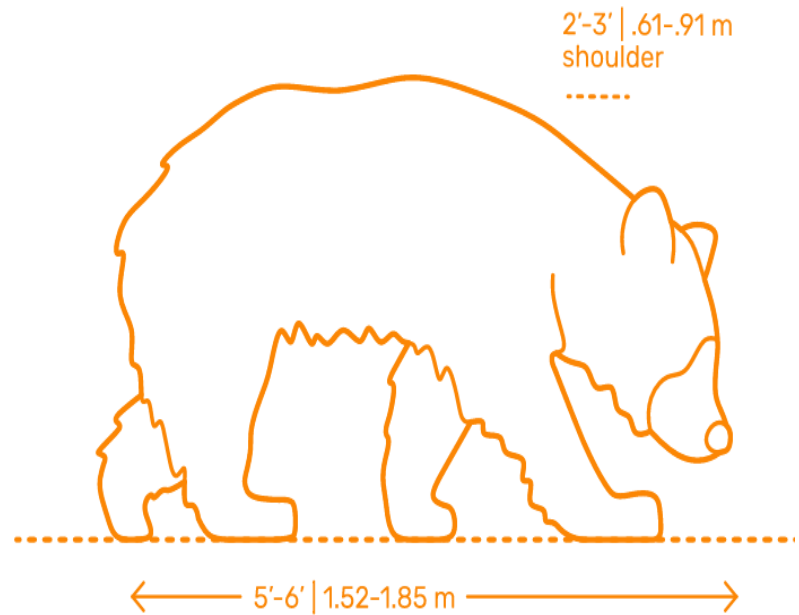
पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

काठे भालुको शरीर मझौला खालको तथा कालो र खस्रो रौंले ढाकिएको हुन्छ । यसको थुतुनो अगाडि निस्किएको र सेतो हुन्छ । आँखा सानो र कालो र खस्रो रौंहरू हुन्छन् । छातिमा V आकारको सेतो रौंको पाटा हुन्छ । अगाडिको तुलनामा पछाडिका खुट्टा छोट्टा हुन्छन्। भालु औसतमा ६५ से.मि.- ८५ से.मि. अग्लो र १.४-१.७ मि. सम्म लामो हुन्छ । वयस्क भालेको शरीरको तौल १२७-१४५ कि.ग्रा. सम्म हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

भालुले धमिरा, किरा तथा वनजङ्गलमा वियाहरु दिसा गर्ने गर्दछ।

पाईने रुखका गजाहरु खाने हुदा यसले कालो र

काठे भालुको आवाज

जब काठे भालु डर वा चोट लाग्छ, तिनीहरु shriek, yowl or whimper जस्ता आवाज निकाल्ने गर्छ।

फोटोको माध्यमबाट

१९. कालो भालु (Himalayan Black bear)

वैज्ञानिक नाम: *Ursus thibetanus*

नेपाली नाम: कालो भालु

अंग्रेजी नाम: Himalayan Black Bear

IUCN Red List

परिचय

कालो भालु नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा हुन्छ। गर्मीमा हिमाली कालो भालु नेपालको न्यानो क्षेत्रमा पाइन्छ। यसलाई १४०० - ४००० मिटरको उचाइमा हुने मानिन्छ। तिनीहरू मध्य-देखि-अग्लो पहाडहरूमा वितरित हुन्छन् र कालो भालुको मुख्य बासस्थानको प्रतिनिधित्व गर्ने अधिकांश पहाडी संरक्षित क्षेत्रहरू हुन्। कालो भालुको रेकर्ड बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा सन् २००० र २०१६ मा भएको छ।

स्वभाव

हिमालयन कालो भालु प्रकृति द्वारा दैनिक हो, यद्यपि तिनीहरू मध्ये धेरैजसो मानिसबाट बच्नको लागि निशाचर बनेका छन्। तिनीहरू प्रायः गुफाहरूमा वा खोक्रो रुखहरूमा दिन बिताउँछन्।

वासस्थान

कालो भालु मुख्यतया माथिल्लो उपोष्णकटिबंधीय र तल्लो आर्द्र तापक्रम क्षेत्रमा पाइन्छ । कालो भालुले वासस्थानको रूपमा भारी वन फराकिलो र शंकुयुक्त वनलाई प्राथमिकता दिन्छ। यसले बगैँचा, कृषि क्षेत्र र मानव बसोबासलाई वन प्याचहरू बीचमा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सर्दा प्रयोग गर्दछ।

Territory

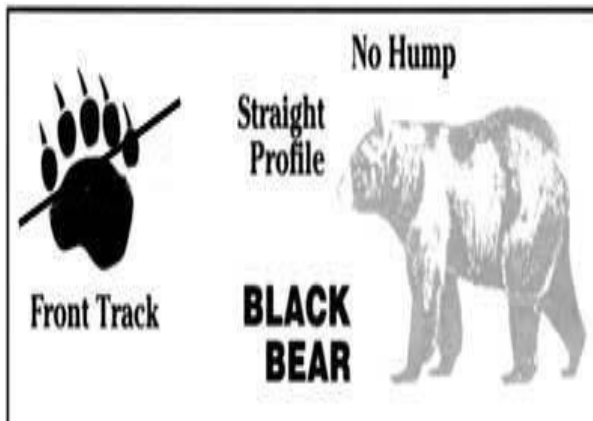
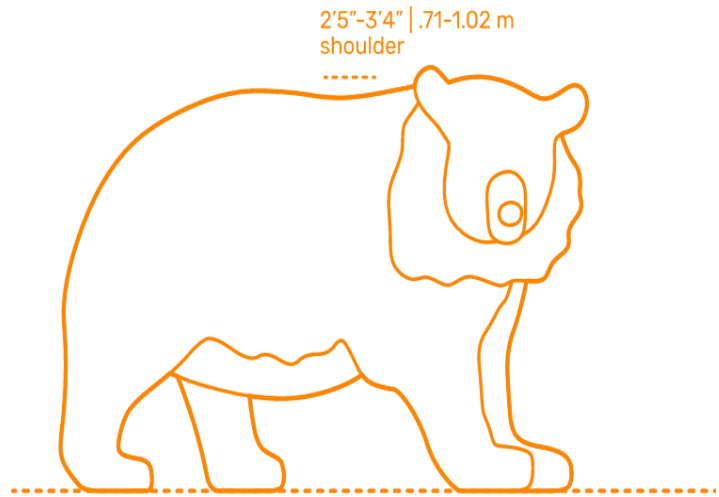
पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

कालो भालु हल्का खैरो थूथन र छातीमा फिक्का पर्हेलो र कालो पेलेज भएको हुन्छ । औसतमा १.४ देखि १.७ मि. लम्बाइ र तौल ९० देखि २०० कि.ग्रा. को हुन्छ । यद्यपि तिनीहरू शरद ऋतुमा २०० कि.ग्रा. भन्दा बढी तौल हुन सक्छन् जब तिनीहरू हाइबरनेसनको लागि मोटो हुन्छन्।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

कालो भालुको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

२०. एकसिङ्गे गैंडा (Greater One horned Rhinoceros)

वैज्ञानिक नाम: *Rhinoceros unicornis*

नेपाली नाम: एकसिङ्गे गैंडा

अंग्रेजी नाम: One-horned Rhinoceros

परिचय

गैंडा स्थलचर प्राणी मध्येको दोस्रो ठूलो वन्यजन्तु हो । संसारमा विभिन्न ५ प्रकारका गैंडा पाइने भए तापनि नेपालमा भने ठूलो एकसिङ्गे गैंडा मात्र पाइन्छ । वन विनास र चोरी शिकारका कारण गैंडाको संख्यामा कमी आएको छ । हाल नेपालको गैंडाको संख्या ७५२ रहेको छ ।

क्र.म.	संरक्षित क्षेत्र	गैंडाको संख्या
१	चितुवन राष्ट्रिय निकुञ्ज	६९४
२	बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज	३८
३	शुक्लाफाटा राष्ट्रिय निकुञ्ज	१७
४	पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्ज	०३

(Source: National Rhino Count 2021/ NTNC-BCC)

स्वभाव

गैंडा आक्रामक वन्यजन्तु हो । प्रायः वयस्क भालेहरु एक्लाएकै हिँड्छन् । तर बच्चासितका पोथीहरु तथा अर्धवयस्क भालेहरु ६-८ वटाको समुहमा रहने गर्छन्, साथै आहाल बस्दा पनि ८-१० वटा गैंडा एउटै पोखरीमा आहाल बसेको देखिन्छ । गैंडाहरु पौडी खेल पनि मनपराउँछन् । गैंडाहरुको एउटा विशेषता के छ भने यिनीहरुले जथाभावी दिसा गर्दैनन् । यिनीहरुको दिसा गर्ने ठाँउ निश्चित हुन्छ । यिनीहरुको सुँघ्ने र सुन्ने क्षमता धेरै राम्रो हुन्छ तर देख्ने क्षमता भने कमजोर हुन्छ ।

बासस्थान

गैंडाहरु जंगल, झाडी, अग्लो घाँस भएको ठाँउ र प्रशस्त पानी भएको सीमसार क्षेत्रमा बस्न मन पराउँछन् । गैंडाहरु रातभरि चर्छन् र दिउँसो अग्लो घाँस भएको ठाउँमा आराम गर्छन् । यिनीहरु गर्मीको समयमा घण्टौंसम्म हिले पोखरीमा बस्छन् । जसले गर्दा प्रचण्ड गर्मी तथा कीराको टोकाइबाट बच्न मद्दत मिल्छ । गैंडा शाकाहारी वन्यजन्तु भएकाले यसले मुख्य खानाका रूपमा काँस, नर्कट, फाँक, दुबोजस्ता घाँस तथा कुटमेरो, दही कमला, भेल्लर,सिन्दुरे, गुल्लर जस्ता रुखपात प्रतिदिन ८० कि.ग्रा. जति खाने गर्छ । छोटो र कलिलो घाँस भएको क्षेत्रमा गैंडाहरु घण्टौं चर्छन् । कहिलेकाहीं जंगल नजिकका खेतबारीमा पसेर यिनीहरुले धान, गहुँ, मकै तथा सागपात पनि खाइदिने गर्छन् ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

गैंडा प्रजाति मध्ये एक सिङ्गे गैंडा दोस्रो ठूलो जीव हो । यसको शरीरको वनावट गन्धौं, टाउको ठूलो र खुट्टा छोटो हुन्छ । यसको शरीरको छाला अति बाक्लो, बलियो र फुस्रो कालो रंगको हुन्छ । यसको खुट्टाको जोर्नीमा छालाको बाक्लो पत्र रहेको हुन्छ । एउटा वयस्क गैंडा औसतमा २ टनसम्म तौल भएको हुन्छ । शरीरको लम्बाई २.१-४.२ मि. र उचाई १.१-२ मि.सम्म हुन्छ। शरीरको तुलना आँखा साना र देख्ने शक्ति पनि कमजोर हुने हुनाले यसले धेरै टाढासम्म देख्न सक्दैन । गैंडाको सिङ्गे राँहरुको समूहले बनेको हुन्छ ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

कालो भालुको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

२१. नीलगाई (Blue Bull)

वैज्ञानिक नाम: *Boselaphus tragocamelus*

नेपाली नाम: Blue Bull

अंग्रेजी नाम: नीलगाई

IUCN Red List

परिचय

नीलगाई जसलाई नीलगाई मृग पनि भनिन्छ, प्रायद्वीपीय भारतमा तृतीयक भूवैज्ञानिक अवधिमा विकसित भएको थियो, जहाँ तिनीहरू हाल पाइने गर्छन् । वश्वमा नीलगाई नेपाल, भारत र पाकिस्तानमा पाईन्छ । नीलगाई शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्ज र कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्षमा पाईन्छ । यसवाहेक यिनीहरू कन्चनपुर, कैलाली, बर्दिया, बाँके, कपिलवस्तु, रुपन्देही (लुम्बिनी वन क्षेत्र), नपरासी, नवलपुर, पर्सा, रौतहट, बारा, महोत्तरी, सर्लाही, धनुषासम्म पाईन्छन् । विश्वमा नीलगाईको संख्या ७०,००० देखि १००,००० सम्म र नेपालमा २८९ देखि ३२४ रहेको अनुमान गरिएको छ ।

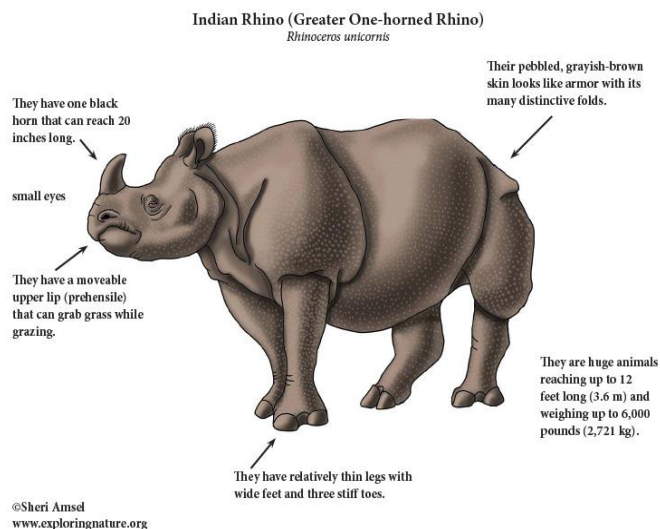
स्वभाव

नीलगाई प्रायः दिनमा सक्रिय रहने सामाजिक प्राणी हो । साधारणतया यिनीहरू ४-२० वटाको बथानमा बस्छन् तर कहिले काँही २०-१०० वटा सम्मको ठुलो समूह बनाएर पनि बस्छन् । भालेहरू बुढो भएपछि ठुलो क्षेत्रमा एकलै विचरण गर्ने गरेको पाईन्छ ।

बासस्थान

नीलगाई बाक्लो जंगलमा भन्दा पातलो रुख भएको घाँसेमैदान, जंगलमा अनि चौरमा बस्न मन पराउँछ । यो खेतबारी तथा मानव बस्ति नजिक पनि बस्न रुचाउँछ ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

नीलगाई नेपालको सबैभन्दा ठूलो एन्टिलोप प्रजाति हो। वयस्क भालेको शरीरको रंग खैरो-निलो हुन्छ भने पोथी र बच्चाको रंग फुस्रो-खैरो हुन्छ। भाले पोथी दुबैको घाँटी सेतो हुनुका साथै दुबैको सानो र गाढा रंगको सिङ्ग पनि हुन्छ। भाले नीलगाईको तल्लो भाग गाढा निलो-खैरो हुन्छ र पोथीको भने सेतो र मैलो सेतो रंगको हुन्छ। पोथीको भन्दा भालेको सिङ्ग ठूलो हुन्छ र १६-२० से.मी. सम्म लामो हुन्छ। दुवै भाले र पोथी नीलगाईको तौल क्रमश १८०-२४० के.जी. र १२०-२२० के.जी. सम्म हुन्छ। एउटा वयस्क नीलगाईको लम्बाई १७०-२०० से.मी. हुन्छ भने पुच्छरको लम्बाई ३०-५० से.मी. हुन्छ। पोथी र भालेलाई सिङ्गको आकार र शरीरको रंगको आधारमा सजिलै छुट्याउन सकिन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

निलगाईको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

२२. चित्तल (Spotted Deer)

वैज्ञानिक नाम: *Axis axis*

नेपाली नाम: चित्तल

अंग्रेजी नाम: Spotted Deer

IUCN Red List:

परिचय

चित्तल भारतीय उपमहाद्विपको रैथाने जीव हो। यो एसियाका नेपाल, बङलादेश, भारत, पाकिस्तान, श्रीलङ्का तथा हिमाली सिमानासम्मको जंगलमा पाइन्छ। चित्तल प्राकृतिक वासस्थान बाहेक अर्जेन्टिना, अस्ट्रिया, ब्राजिल, युरोप, न्यूगिनी, न्यूजिल्याण्ड, अमेरिका, उरुग्वेमा पनि स्थानान्तरण गरिएको छ। चित्तल नेपालको तराईभावर क्षेत्र र तराईका संरक्षित क्षेत्र शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, बार्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, बाके राष्ट्रिय निकुञ्ज, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, कोशी टापु वन्यजन्तु आरक्ष, पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्ज, साथै संरक्षित क्षेत्र बाहिर कैलाली, बाके, दाङ, बारा, काठमाण्डौ, सुनसरी, मोरङ र झापा जिल्लामा पाइन्छ। नेपालमा चित्तलको संख्या २०,००० जति रहेको अनुमान गरिएको छ।

स्वभाव

चित्तल सामाजिक जीव हो र एक परिवारमा ज्येष्ठ माउ र उसका सन्तानहरू मिलेर बनेको हुन्छ। चित्तलको समूहमा २ वा सोभन्दा बढिका परिवार सदस्यहरू हुन सक्छन्। आवाजले यिनीहरूको समूहमा महत्वपूर्ण भूमिका राख्छ। चित्तलले अवस्था हेरी विभिन्न आवाज निकाल्छ। जस्तै, खतराको बेला, समागमको बेला र माउबच्चा छुट्टिएको बेला निकाल्ने आवाज भिन्दाभिन्दै हुन्छ। चित्तलको १०० वटा सम्मको समूह रेकर्ड गरिएको छ। यिनीहरूको समूह स्थायी हुँदैन। भाले चित्तलले आफ्नो वासस्थानको क्षेत्र निर्धारण गर्न आफ्नो पिसाब र गन्ध छोड्छन् र समागमको बेला पोथीका लागि एक आपसमा लडाइ गर्छन्। चित्तल भुई चर्ने तथा रुखबाट घाँस खोजेर खाने, दुवै गर्दछ। यसले घाँस र बोट बिरुवाको कलिला मुना खान्छ। कलिला मुना नभएको बेला चित्तलले सुख्खा घाँसको टुप्पा पनि खान्छ। जाडो मौसममा यसले धेरै जसो रुखबाट खाना खोजेर आफ्नो पेट भर्दछ।

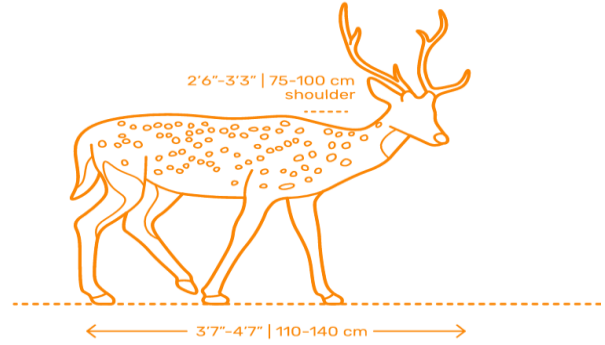
वासस्थान

चित्तल उपोष्ण घाँसे मैदान र जंगलमा पाइन्छन्। गर्मीको सुख्खा मौसममा खोला नजिकको जंगल र पानी पर्ने मौसममा सालको जंगलमा बस्न मन पराउँछ। साधारणतया चित्तल घासे मैदानमा बस्दछ र आगो लागेपछि तथा नियन्त्रित कटान पछि उम्रिएको नयाँ घासमा विचरण गर्न मन पराउँछ।

पहिचान विधि (Direct Methods)

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

चित्तलको शरीर खैरो सुनौलो रङको हुन्छ। खुट्टादेखी घाँटीसम्म सेतो धब्बा हुन्छ। भाले पोथीभन्दा केही कैलो र ठुलो हुनुका साथै अनुहारमा कालो धब्बा हुन्छ। पुच्छर छोटो हुन्छ भने खुट्टा छोटो तर बलियो हुन्छ। पेटको भाग सेतो र नौनी रङको हुन्छ। भालेमा मात्र सिङ हुन्छ, जसको लम्बाइ ५० देखि ८० से.मी. हुन्छ। वयस्क चित्तलको तौल ३५ देखि ८५ के.जी. सम्म पुग्छ। यसको शरीरको लम्बाइ ९० देखि १४० से.मी. हुन्छ भने काधँसम्मको उचाई ७० देखि ९० से.मी. हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

चित्तलको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

२३. रतुवा (Barking Deer)

वैज्ञानिक नाम: *Muntiacus muntjak*

नेपाली नाम: रतुवा

अंग्रेजी नाम: Barking Deer

IUCN Red List

परिचय

रतुवा एउटा सानो जंगलमा बस्ने रुमिनेन्ट हो । रतुवाहरू एशियाका मूल निवासी हुन् र भारत, श्रीलंका, म्यानमार, भियतनाम, इन्डोनेसियाली टापुहरू, नेपाल, ताइवान र दक्षिणी चीनमा पाइन्छ। तिनीहरू बासस्थानमा घना वनस्पति, वर्षावन, मनसुन जंगलहरू समावेश छन् र तिनीहरू पानीको स्रोतको नजिक बस्ने गर्छन् । यो प्रजाति नेपालमा पाइने सामान्य प्रजाति हो र यसलाई स्थानीय भाषामा 'रेते' वा 'रतुवा' भनिन्छ । बासस्थानको क्षति र शिकारका कारण यसको संख्या संरक्षित क्षेत्रहरूमा मात्र सिमित भएको छ ।

स्वभाव

रतुवाहरू तिनीहरूको खाना गतिविधिमा निशाचर हुन्छ। तिनीहरू धेरै लजालु हुन्छन् र आफ्नो क्षेत्र नजिकै बस्छन्। यी चित्तल एकलै बस्ने गर्छन् यद्यपि कहिलेकाहीं तिनीहरूले ४-६संख्यामा साना बथानहरू बनाउँछन्।

वासस्थान

रतुवा सामान्यतया जंगलको छेउमा वा खुला ठाउँमा पाइन्छ। तिनीहरू घना वनस्पतिहरू, मनसुनी जंगलहरू र पहाडी देशहरू बीचको वर्षावनहरूमा बस्छन्। तिनीहरू पानीको नजिक हुन रुचाउँछन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

यसमा नरम, छोटो, खैरो रौं हुन्छ, कहिलेकाहीं क्रीमयुक्त चिन्हहरू पनि देखिन्छ। तिनीहरूको शरीरको लम्बाइ ८९-१३५ से.मि. सम्म हुन्छ। तिनीहरूको काँधको उचाइ र तिनीहरूको पुच्छरको लम्बाइ क्रमशः ४०-६५ से.मि. र १३-२३ से.मि.सम्म हुन्छ। भालेहरू पोथीहरू भन्दा ठूलो हुन्छन्। तिनीहरूसँग रौंको छोटो कोट छ। कोट चिसो मौसममा बस्नेहरूका लागि बाक्लो हुन सक्छ, वा न्यानो क्षेत्रमा बस्नेहरूका लागि पातलो र कम बाक्लो हुन सक्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

रतुवाको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

२४. बँदेल (Wild Boar)

वैज्ञानिक नाम: *Sus scrofa*

नेपाली नाम: बँदेल

अंग्रेजी नाम: Eurasian Wild Boar

IUCN Red List

परिचय

यो प्रजाति नेपालमा व्यापक रूपमा फैलिएको छ, तराईको सबै संरक्षित क्षेत्रहरू सहित तराई र पहाडीको संरक्षित क्षेत्र बाहिर पनि व्यापक रूपमा फैलिएको छ। जङ्गली बँदेलहरू लामो, कुन्द थुथु, साना आँखा र ठूला कानहरू सहितको सामान्य घरेलु सुँगुरको आकार हुन्छ। तिनीहरू सामना गर्न डरलाग्दो जनावर हुन सक्छन्, किनकि तिनीहरूसँग शक्तिशाली शरीर-आकार छ, तिनीहरू धेरै चर्को स्वरमा सुन्छन्, र तिनीहरूसँग प्रायः तीखो दाँतहरू हुन्छन्।

स्वभाव

महिला जंगली सुँगुरहरू सामाजिक जनावरहरू हुन् जुन समूहमा बस्छन्। भालेहरू परिपक्वतामा पुगेपछि धेरै एकलो हुन्छन् र संभोगको समयमा समूहहरूमा सामेल हुन्छन्। तिनीहरूको वासस्थानको आधारमा, जंगली सुँगुरहरू दिन र रात दुवै सक्रिय हुन्छन्।

वासस्थान

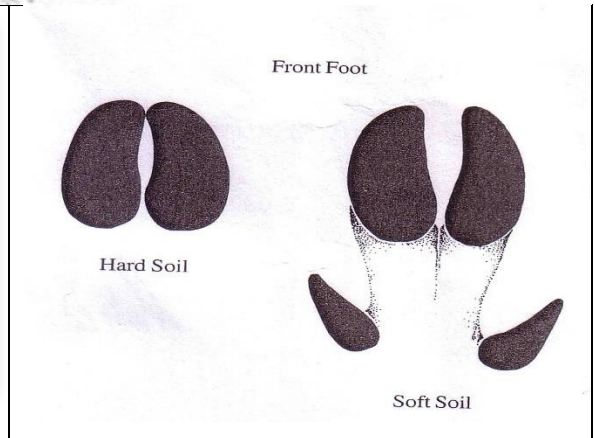
तिनीहरूको व्यापक वितरणलाई ध्यानमा राख्दै, जंगली सुँगुरहरू विभिन्न वासस्थानहरूमा फेला पार्न सकिन्छ। तिनीहरूले घाँसे सवाना क्षेत्रहरू, जङ्गली जङ्गलहरू, कृषि क्षेत्रहरू, भाडीहरू र दलदली दलदलहरू बस्न सक्छन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

बंदेलको कुल लम्बाइ १५३ देखि २४० से.मि.सम्म हुन्छ, र वयस्कको रूपमा ६६ देखि २७२ कि.ग्रा. तौल हुन्छ, पोथीहरू समान उमेरका भालेहरू भन्दा साना हुन्छन्। बंदेलहरूको शरीर ढाक्ने बाक्लो, मोटो रौं हुन्छ। तिनीहरूको कोट कालो देखि खैरो-र।तो देखि सेतो रंगको हुन्छ। तिनीहरूको पुच्छर २१ देखि ३८ से.मि.को हुन्छ, र तिनीहरूको कान २४ देखि २६ से.मि. लामो हुन्छ। जन्मँदा, बंदेलहरूको ढाडमा पहेंलो-खैरो धारहरू हुन्छन् जुन लगभग चार महिना भित्र

एक समान रङमा गायब हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

बँदेलको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

२५. स्याल (Golden Jackal)

वैज्ञानिक नाम: *Canis aureus*

नेपाली नाम: स्याल

अंग्रेजी नाम : Golden Jackal

परिचय

स्याल एक मध्यम आकारको क्यानिड(Canid) हो जुन मुख्यतया सुख्खा, खुला वासस्थानमा बस्छ, र ओसिलो, सदाबहार वनहरूमा पाइने सम्भावना कम हुन्छ। तिनीहरूको आकारले ढोले र सामान्य जंगली वा घरेलु कुकुरहरूबाट अलग गर्छ। स्यालहरू अफ्रिका, युरोप र एसिया तीन महादेशहरूमा पाइन्छ। दक्षिणपूर्वी एसिया भित्र तिनीहरू म्यानमार, थाइल्याण्ड, कम्बोडिया, लाओस, भारत, नेपाल र भियतनामको सुख्खा वासस्थानहरूमा सीमित छन्।

स्वभाव

तिनीहरू मुख्यतया बानीमा निशाचर हुन्, तर बिहान सबैरे वा दिउँसो देख्न सकिन्छ। दिनको गर्मीमा तिनीहरू आफ्नो गड्डीको चिसोमा आश्रय लिन्छन्। तिनीहरूले घरपालुवा कुकुरहरू र ब्याँसाहरू जस्तै व्यवहार गर्छन्। तिनीहरू मानव बस्ती नजिकै बस्न रुचाउँछन्।

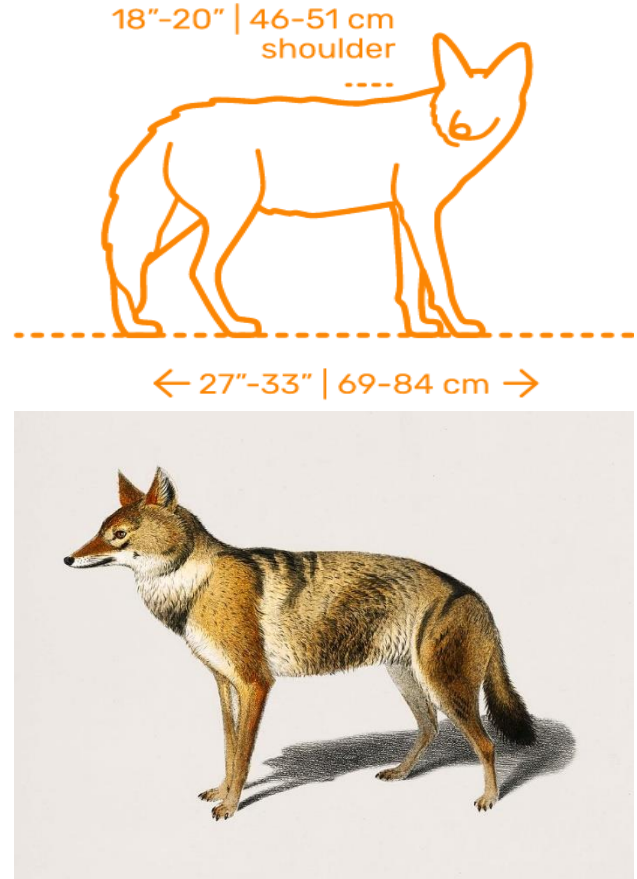
वासस्थान

स्यालहरूले सुख्खा खुला ठाँउ, सुख्खा छोटो घाँसे मैदान र स्टेप्पे परिदृश्य(Steepe Landscape) मन पराउँछन्। यी स्यालहरू उत्तर र पूर्वी अफ्रिकाबाट बर्मा लगायत दक्षिणपूर्वी युरोप र दक्षिण एसियामा व्यापक रूपमा वितरण भएका छन्। यी जनावरहरू उपत्यकाहरू र नदीहरू र तिनीहरूका सहायक नदीहरू, नहरहरू, तालहरू र समुद्री किनारहरूमा प्रशस्त छन्, तर पहाड र तल्लो पहाडहरूमा दुर्लभ छन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

स्यालको शरीरको लम्बाइ ७० देखि ८५ सेन्टीमिटरसम्म हुन्छ, पुच्छरको लम्बाइ लगभग २५ सेन्टीमिटर हुन्छ। यसको स्थायी उचाइ लगभग ४० सेन्टीमिटर छ। स्यालको रौं सामान्यतया मोटो र धेरै लामो छैन। यो सामान्यतया पहेंलो देखि पहेंलो सुन र खैरो हुन्छ, तर रंग मौसम र क्षेत्र अनुसार फरक हुन सक्छ। यसको पुच्छर बाक्लो र लामो हुन्छ। यसको तौल ७ देखि १५ कि.ग्रा. सम्म हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

स्थालको आवाज

फोटो माध्यमबाट

२६. फुस्रो फ्याउरो

वैज्ञानिक नाम: *Vulpes bengalensis*

नेपाली नाम: फुस्रो फायुरो

अंग्रेजी नाम: Bengal Fox

परिचय

फुस्रो फायुरोलाई भारतीय उपमहाद्वीपमा स्थानीय मानिन्छ। यसले हिमालयको फेद र नेपालको तराई क्षेत्रमा दक्षिणी भारत र पूर्वी र दक्षिणी पाकिस्तानदेखि भारतको पूर्व र दक्षिणपूर्वी बंगलादेशसम्म पनि बसोबास गर्छ। यी फुस्रो फायुरोहरूले तराई र गौर-जङ्गल क्षेत्रहरू जस्तै काँडादार स्क्रब, खुला घाँसे मैदान, अर्ध-मरुभूमि र सुख्खा वातावरण मन पराउँछन्।

स्वभाव

फुस्रो फायुरो सामान्यतया विहान पछि र साँझ अघि सबैभन्दा सक्रिय हुन्छ। फुस्रो फायुरोहरू सामान्यतया मानिसहरूसँग डराउँदैनन्। यी फायुराहरू शिकार गर्दा एकल व्यवहार देखाउने गर्छन्।

बासस्थान

फुस्रो फायुरो मानव बस्ती नजिकै पाइन्छ, अर्ध-सुक्खा समतल ठाँउमा बस्न रुचाउँदै छन्। फुस्रो फायुरोहरू सामान्यतया खुल्ला घाँसे मैदान, काँडादार घास, अर्ध-मरुभूमि र सुक्खा वातावरण जस्ता तराई र गैर-जङ्गल क्षेत्रहरू मन पराउँछन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

फुस्रो फायुरोहरू मध्यम आकारका फायुरोहरू हुन्। यसको लम्बाइ ५० से.मि. लामो हुन्छ र यसको तौल ३-४ कि.ग्रा. हुन्छ। यसको ठूलो, बाक्लो, कालो-टिप्ड पुच्छर हुन्छ। फायुरोको कोटको रंग मौसम अनुसार र जनसंख्या अनुसार फरक हुन्छ, तर सामान्यतया पछाडि खैरो र पेटमा पहेंलो, कानमा गाढा खैरो रंगको हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

फुस्रो फायुरोको आवाज

२७. चरी बाघ (Leopard Cat)

वैज्ञानिक नाम: *Felis bengalensis*

नेपाली नाम: चरी बाघ

अंग्रेजी नाम: Leopard Cat

IUCN Red List

परिचय

चरी बाघ एउटा सानो जंगली बिरालो हो जुन दक्षिण, दक्षिणपूर्व र पूर्वी एसिया महाद्वीपीयको मूल निवासी हो। यी जनावरहरूको मनपर्ने बासस्थान भाडी जमिन, घाँसे मैदान, शंकुधारी वनका साथै उष्णकटिबंधीय(tropical) र शीतोष्ण(temperate) वन हो। चरी बाघ सामान्यतया एक मांसाहारी हो। यो प्रजाति व्यापक र अपेक्षाकृत रूपमा वितरित छ। चितुवा बिरालोको कुल जनसंख्या हाल स्थिर छ, अनुमानित ५०,००० छन्।

स्वभाव

चरी बाघहरू साना एम्बुस(ambush) सिकारीहरू हुन् जसले पानीको नजिक जंगलको बासस्थान मन पराउँछन्। यद्यपि निशाचरको रूपमा वर्गीकृत गर्ने भएतापनि तिनीहरू कहिलेकाहीँ दिनको समयमा देखिने गर्छ। चरी बाघहरू एकलै बस्ने गर्छन्। तिनीहरू लजालु र सानो भएकाले तिनीहरूलाई हेर्न गाह्रो हुन्छ।

बासस्थान

चरी बाघ साल जङ्गल, उष्णकटिबंधीय र उपोष्णकटिबंधीय वन र ३,२५४ मिटरसम्मको सुख्खा खोलाहरूमा पाइन्छ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

चरी बाघहरू ठूला घरपालुवा बिरालोहरूका आकारका हुन्छन्। औसतमा, तिनीहरूको वजन ३ र ७ कि.ग्रा. बीचको हुन्छ। तिनीहरूको टाउकोदेखि शरीरको लम्बाइ ४४.५ देखि १०७ से.मि.सम्म हुन्छ, र तिनीहरूको पुच्छर २३ देखि ४४ से.मि.सम्म हुन्छ। चारवटा अनुदैर्घ्य (longitudinal) ब्यान्डहरू तिनीहरूको निधारबाट तिनीहरूको घाँटीसम्म चल्छन्। चरी बाघको सानो टाउको छोटो थूथन र गोलो कान हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pugmark)

दिसा अवलोकन

चरी बाघको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

२८. वन बिरालो (Jungle Cat)

वैज्ञानिक नाम: *Felis chaus*

नेपाली नाम: वन बिरालो

अंग्रेजी नाम: Jungle Cat

IUCN Red List

परिचय

वन बिरालो मध्यपूर्व, काकेशस, भारतीय उपमहाद्वीप, मध्य र दक्षिणपूर्वी एशिया, श्रीलंका र दक्षिणी चीनमा पाइन्छ। यो प्रजाति तल्लो तराई भूभाग र उच्च पहाडका सबै संरक्षित क्षेत्रमा पाइने देशमा सबैभन्दा धेरै फैलिएको स्तनधारी प्राणी हो। वन बिरालो भारत, बंगलादेश र पाकिस्तानमा धेरै प्रचलित छ। वन बिरालोहरू प्रायः दलदल र सिमसारमा, बाढीको मैदानमा, र अपेक्षाकृत कम उचाइमा घना तटीय वनस्पतिहरूमा पाइन्छ।

स्वभाव

प्रजनन मौसम बाहेक, वन बिरालोहरू एकलै बस्ने स्वभावका हुन्छन्। यिनीहरू लजालु स्वभावका हुन्छन्। तिनीहरू रातमा धेरै सक्रिय हुन्छन्, तर कडा रूपमा निशाचर हुँदैनन्। तिनीहरू सामान्यतया दिनको समयमा बाक्लो आवरणमा आराम गर्छन् तर प्रायः चिसो जाडो दिनहरूमा घाम ताप्ने गर्छन्। धेरै बिरालो प्रजातिहरूको विपरीत, जङ्गल बिरालोहरू पानीको लागि आत्मीयता हुन्छन् र दक्ष पौडीवाजहरू हुन् जसले आफ्नो मुखले माछा समात्न पानीमा डुबुल्की मार्छन्।

बासस्थान

वन बिरालोहरूले घना वनस्पति आवरण भएको पानी नजिकैको बासस्थान मन पराउँछन् तर घाँसे मैदानहरू, भुम्का जंगलहरू र सुख्खा पातलो जंगलहरू, साथै ओसिलो जङ्गलहरूमा खाली ठाउँहरू सहित विभिन्न बासस्थानहरूमा फेला पार्न सकिन्छ। तिनीहरू सामान्यतया अग्लो घाँस, बाक्लो ब्रश, नदी किनारको दलदल, र नर्कट वेडहरूमा पाइन्छ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

वन बिरालोहरू ७० देखि १२० से.मि. लामो र ३५ देखि ३८ से.मि. अग्लो आकारमा हुन्छन्। तिनीहरूको तौल ४ देखि १६ कि.ग्रा. सम्म हुन्छ। वयस्क भालेहरू वयस्क पोथीहरू भन्दा ठूला र भारी हुन्छन्। वन बिरालोहरूको लामो, पातलो अनुहारहरू सेतो रेखाहरू माथि र तल तिनीहरूको चम्किलो पहेँलो आँखाहरू हुन्छन् जसमा नाकको नजिक प्रत्येक आँखाको ठीक तल कालो दाग हुन्छ। तिनीहरूको लामो गोलाकार कानहरू छन्, जसको छेउमा कपालको विशिष्ट टुफ्ट हुन्छ। वन बिरालोहरूको तुलनात्मक रूपमा छोटो पुच्छर हुन्छ। तिनीहरूको कोटको(रौं) रंग रातो वा बलौटे खैरो देखि खरानी खैरो सम्म भिन्न हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

वन बिरालोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

२९. ठूलो न्याउरी मुसा

वैज्ञानिक नाम: *Herpestes edwardsi*

नेपाली नाम: ठूलो न्याउरी मुसा

अंग्रेजी नाम: Indian Grey Mongoose

IUCN Red List

परिचय

ठूलो न्याउरी मुसाले अरबदेखि नेपाल र पाकिस्तान, भारत र सिलोन हुँदै तलतिरको तटीय क्षेत्र ओगटेको छ। ठूलो न्याउरी मुसा भारतीय उपमहाद्वीपमा प्रायः पाइने मोंगूज प्रजातिहरू मध्ये एक हो।

स्वभाव

न्याउरीहरू स्थलीय, दैनिक एकान्त शिकारीहरू हुन् जसले दिनको समयमा र साँझसम्म शिकारको खोजी गर्छन्।

बासस्थान

तिनीहरूले खुला क्षेत्रहरू, घाँसे मैदानहरू र स्क्रबहरू बस्ने गर्छन्। तिनीहरू मध्य दिनको घामबाट बच्न जमिनमा प्वाल वा खोक्रो रूखहरूमा सुत्छन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

न्याउरीहरू लामो शरीर, छोटो खुट्टा र उच्च विकसित गुदा सुगन्ध ग्रंथिहरू भएको हुन्छन् । तिनीहरूको कोट बनावटमा बाक्लो र मोटो हुन्छ। यो यसको चाँदीको खैरो, नुन र कालो मरिच रंगको दागदार फर(रौं) र पुच्छरमा सेतो रंगबाट पहिचान गरिन्छ । टाउको र शरीर ३८ देखि ४६ से.मि. लामो हुन्छ, र पुच्छर ३५ से.मि. लामो हुन्छ। तिनीहरूका ४० वटा दाँत हुन्छन्। यिनीहरूको तौल ०.९ देखि १.७ कि.ग्रा. सम्म हुन्छ ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Footprint)

दिसा अवलोकन

ठूलो न्याउरी मुसाको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३०.न्याउरी मुसा

वैज्ञानिक नाम: *Herpestes smithii*

नेपाली नाम: न्याउरी मुसा

अंग्रेजी नाम: **Ruddy Mongoose**

IUCN Red List

परिचय

नेपालमा तीन प्रजातिको न्याउरी मुसा पाइन्छ । ती हुन् ठूलो न्याउरी मुसा (Indian Gery Mongoose), सानो न्याउरी मुसा (Small Mongoose), गंगटे न्याउरी मुसा (Crab-eating Mongoose). नेपालमा न्याउरी मुसा (Ruddy Mongoose) सन् २०१४ मा बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जमा पहिलो पटक भेटिएको थियो । यो न्याउरी मुसा भारत र श्रीलंकाको पहाडी जंगलमा पाइने न्याउरी मुसा प्रजाति हो।

स्वभाव

बासस्थान

न्याउरी मुसा मुख्यतया जंगलमा बस्ने जनावर हो र यसले धेरै सुनसान ठाउँहरू मन पराउँछ। यो सुनसान धान खेत र तुलनात्मक रूपमा खुला मैदानहरूमा पनि रेकर्ड गरिएको छ।

न्याउरी मुसाको शरीरको लम्बाइ ३९ र ४७ सेमी, पुच्छरको लम्बाइ ३३ र ३६ सेमी र तिनीहरूको तौल ०.९५ र १.८५ किलोग्राम बीचको हुन्छ। तिनीहरूको कोट भरि कालो र सेतो दागहरू सहित गाढा खैरो रङका हुन्छन्। तिनीहरूको टाउको र काँधको वरिपरि तिनीहरूको कोट रातो रङको हुन्छ र तिनीहरूको पुच्छरमा कालो टिप हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

न्याउरी मुसाको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३१. गँगटे न्याउरी मुसा

वैज्ञानिक नाम: *Urva urva*

नेपाली नाम: गँगटे न्याउरी मुसा

अंग्रेजी नाम: Crab-eating Mongoose

IUCN Red List

परिचय

गँगटे न्याउरी मुसा उत्तरपूर्वी भारतीय उपमहाद्वीप र दक्षिणपूर्वी एसियादेखि दक्षिणी चीन र ताइवानसम्म फैलिएको न्याउरी मुसा प्रजाति हो। गँगटे न्याउरी मुसा नेपालमा १०० देखि १३०० मिटर (समुद्र सतहबाट मिटर) सम्म पाइन्छ, र देशको पूर्वमा तल्लो जङ्गलमा सामान्य पाइन्छ।

स्वभाव

यो बानीमा दैनिक हुन्छ। यसको गन्ध र सुन्ने क्षमता राम्रोसँग विकसित भएको हुन्छ, र यसले सामान्यतया मानिसहरूसँग बाट टाढा बस्ने गर्छ।

बासस्थान

न्याउरी मुसाको यो अपेक्षाकृत ठूलो प्रजाति मुख्यतया प्राथमिक सदाबहार वन र अग्लो माध्यमिक वन सहित विभिन्न बासस्थानहरूमा पाइन्छ, तर कहिलेकाहीँ विप्रेको स्क्रवमा हुन्छ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

यो गँगटे न्याउरी मुसा यसको आकार, यसको तुलनात्मक रूपमा छोटो पुच्छर र यसको बाक्लो फरबाट पहिचान गरिन्छ। यसको टाउको सानो छ, यसको पछाडि भुन्डिएको हुन्छ र यसको खुट्टा छोटो र पातलो हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

गाँगे न्याउरी मुसाको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३२. पीतोदर मलसाँप्रो

वैज्ञानिक नाम: *Martes flavigula*

नेपाली नाम: पीतोदर मलसाँप्रो

अंग्रेजी नाम: Yellow-throated Marten

IUCN Red List:

परिचय

पीतोदर मलसाँप्रो एक एसियाली मार्टेन प्रजाति हो र यसको लम्बाइ आधा भन्दा बढी पुच्छरले बनाउँछ। पीतोदर मलसाँप्रो अफगानिस्तान र पाकिस्तान, भारतको हिमालय, नेपाल र भुटान, कोरियाली प्रायद्वीप, दक्षिणी चीन, ताइवान र पूर्वी रूसमा पाइन्छ।

स्वभाव

पीतोदर मलसाँप्रो दैनिक शिकारी हुन्, जो सामान्यतया जोडीमा शिकार गर्छन्, तर तीन वा बढीको प्याकमा पनि शिकार गर्ने गर्छन्। तिनीहरू मुख्यतया जमिनमा शिकार गर्छन् तर हाँगाहरू बीचको दूरीमा \approx देखि ९ मिटरसम्म जम्प गर्न सक्षम भएकाले कुशलतापूर्वक रूखहरू चढ्न सक्छन्। पीतोदर मलसाँप्रो निडर जनावरहरू हुन्; तिनीहरूसँग तिनीहरूको शक्तिशाली निर्माण, तिनीहरूको उज्यालो रङ र अप्रिय गन्धको कारणले केही प्राकृतिक शिकारीहरू मात्र छन्।

बासस्थान

तिनीहरू जंगल, उष्णकटिबंधीय सुख्खा र आर्द्र वनहरूमा बस्छन्। तिनीहरू भाडीहरू, तराईको दलदल र रूखविहीन पहाडहरूमा पनि पाइन्छ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

यसको फर (रौं) चम्किलो रंगको हुन्छ, जसमा कालो, सेतो, सुनौलो-पहेँलो र खैरोको अद्वितीय मिश्रण हुन्छ। फ्ल्याङ्क(Flanks) र पेट चम्किलो पहेँलो रंगको हुन्छ। छाती र घाँटीको तल्लो भाग पछाडि र पेट भन्दा उज्यालो, सुन्तला सुनौलो रंगको हुन्छ। चिउँडो र तल्लो ओठ शुद्ध सेतो छन्। पुच्छर चम्किलो शुद्ध कालो रंगको छ, यद्यपि टिपमा हल्का, बैजनी धुने छ। पुच्छरको आधार खरानी खैरो हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

पीतोदर मलसाँप्रोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३३. रतेल

वैज्ञानिक नाम: *Melivora capensis*

नेपाली नाम: रतेल

अंग्रेजी नाम: Honey Badger

IUCN Red List

परिचय

रतेल उप-सहारा अफ्रिका, साउदी अरेबिया, इरान र पश्चिमी एशियाका अधिकांश भागहरूमा पाइन्छ। तिनीहरू न्यानो वर्षा वनदेखि चिसो पहाडहरू सम्म विभिन्न परिस्थितिहरूमा अनुकूलन गर्न सक्छन्।

स्वभाव

तिनीहरू दिनभर सक्रिय हुन्छन्, यद्यपि तिनीहरू मानव बस्ती नजिकै अन्धकारको आवरण मन पराउँछन्। तिनीहरू प्रायः एकलै देखिने गर्छन्।

बासस्थान

यी स्थलीय स्तनपायीहरू उष्णकटिबंधीय र उप-उष्णकटिबंधीय हरियो, रिपेरियन वनदेखि मरुभूमिसम्म, घाँसे मैदान देखि चट्टानी पहाडहरू सम्म; खुला वुडल्याण्ड देखि काँडा जंगल र शुष्क मैदान सम्म विभिन्न वातावरणमा पाइन्छ।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

यी जनावरहरूको सानो आँखा हुन्छ। घाँटी र काँध बलियो हुन्छन्। तिनीहरूको पछाडिका खुट्टाहरू साना हुन्छन्, छोटो पञ्जाहरू हुन्छन्, जबकि अगाडिको खुट्टाहरू बलियो र चौडा हुन्छन्, ठूला पंजाहरू हुन्छन्, जसले गर्दा रतेलहरूलाई शिकार समात्न र दौडन मद्दत गर्दछ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Foot Print)

दिसा अवलोकन

रतेलको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३४. गाजले निरबिरालो (Masked palm Civet)

वैज्ञानिक नाम: *Paguma larvata*

नेपाली नाम: गाजले निरबिराला

अंग्रेजी नाम: Masked Palm Civet

IUCN Red List

परिचय

गाजले निरबिरालो भारतीय उपमहाद्वीप र दक्षिणपूर्व एशियाको मूल निवासी सिभेट(निरबिरालो) प्रजाति हो। गाजले निरबिरालोका लागि प्रमुख खतराहरू निरन्तर वासस्थान विनाश र बुशमाटको लागि शिकार हुन्। तिनीहरू दक्षिणी चीन र भियतनामका रेस्टुरेन्टहरूमा व्यापक रूपमा पनि खाइन्छ।

स्वभाव

गाजले निरबिरालो निशाचर एक्लो शिकारी हुन् जुन कहिलेकाहीँ दिनको समयमा सक्रिय हुन सक्छ।

बासस्थान

यी जनावरहरू दुवै सदाबहार र पातलो जंगलमा र पहाडी क्षेत्रहरूमा बस्छन्। तिनीहरू उष्णकटिबंधीय वर्षा वनहरूमा पनि बस्छन् र अक्सर मानव बस्ती नजिकै देखिन्छन्।

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

यी जनावरहरू रातो देखि खैरो रंगको हुन्छन्, र तिनीहरूसँग कालो र सेतो अनुहारको मास्क हुन्छ। खुट्टा सधैं कालो हुन्छ, अक्सर कालो। पुच्छरको लम्बाइ टाउको र शरीरको दुई तिहाइ भन्दा बढी हुन्छ। शरीरको लम्बाइ ५० देखि ७६ सेन्टिमिटरसम्म हुन्छ र पुच्छर ५० देखि ६४ सेन्टिमिटर लामो हुन्छ। कानहरू लगभग ४ देखि ६ सेन्टिमिटर लामो हुन्छन्। तौल लिंग र उमेरमा निर्भर गर्दछ, तर वयस्कहरू ३.६ र ५ कि.ग्रा. बीच हुन्छन्।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

गाजले निरबिरालोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३१. ठूलो निरबिरालो (Large Indian Civet_)

वैज्ञानिक नाम: *Viverra zibetha*

नेपाली नाम: ठूलो निरबिरालो

अंग्रेजी नाम: Large Indian Civet

IUCN Red List

परिचय

ठूलो निरबिरालो दक्षिण र दक्षिणपूर्व एशियाको सिभेट (निरबिरालो) हो। ठूलो निरबिरालो (भारत, नेपाल, भुटान, दक्षिणी चीन र बंगलादेश) मा स्क्रब, घाँसे मैदान र घना वन क्षेत्रहरूमा बस्छन्। यो प्रजातिले सदाबहार र पातलो दुवै प्रकारका जंगली बासस्थानहरू, साथै घाँसे मैदानहरू, स्क्रब-जमिन र वृक्षारोपणहरू प्रयोग गर्दछ।

स्वभाव

तिनीहरू एकान्त, निशाचर जनावर हुन्। तिनीहरू स्थलीय छन् र चट्टन सक्षम छन्। तिनीहरू जमिनमा अन्य जनावरहरूले खनेका प्वालहरूमा बस्छन्।

बासस्थान

तिनीहरू घाँसे मैदान, स्क्रब, र घना जंगल क्षेत्रहरूमा बस्छन्। तिनीहरू सामान्यतया मानव बासस्थान नजिकै पाइन्छन्। तिनीहरू अन्य जनावरहरूले खनेका खाडलहरूमा बस्छन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

यसको ठूलो शरीर खैरो हुन्छ। यसको शरीरमा कालो धब्बा र घाँटीको छेउमा कालो र सेतो पट्टीहरू छन्, सामान्यतया दुईवटा सेतो पट्टीहरू तीन कालो पट्टीहरू हुन्छन्। यसको पुच्छरको वरिपरि धेरै कालो घेराहरू छन्। भालेहरू पोथीहरू भन्दा अलि ठूला हुन्छन्। शरीरको लम्बाइ लगभग ३४ इन्च हुन्छ र पुच्छरको लम्बाइ १३ इन्च हुन्छ। तिनीहरूको शरीरमा कालो धब्बाहरू छन् साथै घाँटीको छेउमा कालो र सेतो धारहरू छन्। धेरैजसो अवस्थामा दुईवटा सेतो र तीनवटा कालो धारहरू हुन्छन्। पुच्छरको वरिपरि धेरै कालो घेराहरू हुन्छन्। भालेहरू पोथीहरू भन्दा थोरै ठूला हुन्छन्।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

ठूलो निरबिरालोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३६. सानो निरबिरालो (Small Indian Civet)

वैज्ञानिक नाम: *Viverricula indica*

नेपाली नाम: सानो निरबिरालो

अंग्रेजी नाम: Small Indian Civet

परिचय

सानो निरबिरालो दक्षिण र दक्षिणपूर्व एशियाको मूल निवासी सिभेटको (निरबिरालो) प्रजाति हो। यी जनावरहरू घाँसे मैदानहरू र सवाना, नदीका क्षेत्रहरू र चिया बगान नजिकै, दलदल, पातलो, अर्ध-सदाबहार, काँडा र बाँसको जङ्गल, घाँसिएको क्षेत्रहरू र गाउँहरू नजिकैको बासस्थानको विस्तृत श्रृंखलामा बस्छन्।

स्वभाव

सानो निरबिरालोहरू सामान्यतया एकान्त र निशाचर हुन्छन्। कहिलेकाहीँ, (संभोग र शिकारको लागि) जोडीहरू बनाउँछन्।

बासस्थान

सानो निरबिरालोहरूको बासस्थान अत्यधिक परिवर्तनशील छ, किनकि तिनीहरूले आफ्नो विशाल भौगोलिक दायरा भर विभिन्न जीवन परिस्थितिहरूको एक विस्तृत विविधतामा अनुकूलन गरेका छन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

सानो निरबिरालोहरूको घाँटीमा कालो र सेतो औँठीले सजाइएको खैरो, पहेँलो, वा पहेँलो सुन्तला रंगको पेलज हुन्छ, शरीरमा स-साना दागहरू छन् जुन पुच्छरको पछाडि छ, देखि आठवटा कालो पट्टीहरूमा परिणत हुन्छन्, र कालो र सेतो ब्यान्डेड पुच्छरहरू हुन्छन्।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

सानो निरबिरालोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३७. खैरो खरायो

वैज्ञानिक नाम: *Lepus nigricollis*

नेपाली नाम: खैरो खरायो

अंग्रेजी नाम: Indian Hare

IUCN Red List

परिचय

खैरो खरायो, जसलाई ब्याक-नेपड खरायो (Black-naped Hare) पनि भनिन्छ, भारतीय उपमहाद्वीप र जाभाको मूल निवासी खरगोशको एक सामान्य प्रजाति हो।

स्वभाव

वासस्थान

तिनीहरू सामान्यतया क्षेत्रहरूमा पाइन्छ, जहाँ ठूला भाडी र जङ्गलहरू खेतबारीसँग वैकल्पिक हुन्छन्।

पहिचान विधि

प्रत्यक्ष विधि (Direct Methods)

खैरो खरायोलाई घाँटीको घाँटीमा कालो रङको दागको कारणले कालो नेपड खरायो (Black-naped Hare) पनि भनिन्छ। पुच्छरको माथिल्लो भाग पनि कालो छ, र पछाडि र अनुहारमा कालो कपाल छरिएका छन्। भित्री भागहरू सेतो छन्। कुल लम्बाइ ६० देखि ८० सेन्टिमिटर सम्म र वजन ३.५ देखि ४ किलोग्राम सम्म हुन्छ।

अप्रत्यक्ष विधि (Indirect Methods)

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

सानो निरबिरालोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

पंजाको आकृती (Pug mark)

दिसा अवलोकन

खैरो खरायोको आवाज

फोटोको माध्यमबाट

३८. रातो बाँदर (Rhesus macaque)

वैज्ञानिक नाम: *Macaca mulatta*

नेपाली नाम: रातो बाँदर

अंग्रेजी नाम: Rhesus Macaque

IUCN Red List

परिचय

रातो बाँदरहरू नेपालको उष्णकटिबंधीय र उपोष्णकटिबंधीय वन क्षेत्रमा पाइन्छ। रातो खैरो शरिर भएका भट्ट हेर्दा मानिसको जस्तो शरिर, अनुहार भएका हुन्छन्।

प्रत्यक्ष विधि(Direct Methods)

यी स-साना बाँदरहरूको प्वाल-खैरो रंगको छेउमा हुन्छ, भेट्टममा रहेको फर अलिकति हल्का रंगको हुन्छ। टाउकोमा कपाल छोटो छ। वयस्कहरूको अनुहार र नितम्ब रातो हुन्छ।

लम्बाइ यस प्रजातिमा भिन्न हुन्छ, दृढ र टुढ सेन्टिमिटरको बीचमा। पुच्छरले कुल लम्बाइमा थप १९ देखि ३२ सेन्टिमिटर थप्छ। भालेहरू पोथीको तुलनामा केही हदसम्म भारी हुन्छन्, ६.५ र १२ किलोग्रामको बीचमा। महिलाको तौल औसतमा ५.५ किलोग्राम हुन्छ।